

YASAMA DOKUNULMAZLIĞI

Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi

Doç. Dr. Kemal Gözler
Uludağ Üniversitesi
İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi

• • •

Özet

Bu makalede, yirmi beş ülkenin anayasal düzenlemelerinden hareketle, yasama dokunulmazlığı kurumu karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Yasama dokunulmazlığı parlamento üyelerine gözaltına alınmama, tutuklanmama kovuşturulmama gibi güvenceler sağlamaktadır. İncelediğimiz ülkelerin sadece ikisinde (Hollanda ve Yeni Zelanda) yasama dokunulmazlığı kurumu mevcut değildir. İncelediğimiz ülkelerin beşinde (ABD, Avustralya, İngiltere, İrlanda ve Kanada) yasama dokunulmazlığı sadece hukukî alanda, on dördünde (Almanya, Avusturya, Belçika, Finlandiya, Fransa, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan) sadece cezaî alanda ve dördünde (Danimarka, İsrail, Lüksemburg ve Norveç) hem cezaî, hem de hukukî alanda geçerlidir. Yasama dokunulmazlığını cezaî alanda tanyan ülkelerin hepsinde bu dokunulmazlık parlamento tarafından kaldırılabilir. Ancak suçüstü hâli gibi bazı durumlarda yasama dokunulmazlığı kaldırılmasına gerek yoktur.

The Parliamentary Inviolability: A Comparative Constitutional Law Study

Abstract

This article examines the parliamentary inviolability from a comparative point of view on the basis of the constitutional stipulations of twenty-five countries. Parliamentary inviolability protects the members of parliament from arrest, from being held in preventive custody and from the opening of judicial proceedings against them. Among countries examined, only in two of them (Netherlands, New Zealand), the concept of parliamentary inviolability does not exist. Parliamentary inviolability is applicable only in civil proceedings in five of the countries examined (Australia, Canada, Ireland, United Kingdom and USA), only in criminal proceedings in fourteen (Austria, Belgium, Finland, France, Germany, Greece, Iceland, Italy, Japan, Portugal, Spain, Sweden, Switzerland, Turkey), both in civil and criminal proceedings in four (Denmark, Israel, Luxemburg, Norway). In all countries where parliamentary inviolability is applicable only in criminal proceedings, the inviolability can be lifted by consent of Parliament. In cases of flagrante delicto, however, consent of the parliament is not necessary.

Yasama Dokunulmazlığı (Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi)

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu yasama dokunulmazlığıdır. Ancak yasama dokunulmazlığını görmeden önce onun içinde yer aldığı yasama bağımsızlığı kavramını kısaca görmek gerekir.

Yasama Bağımsızlığı.- "Yasama bağımsızlığı (teşriî muafiyet)" veya "parlâmenter bağımsızlık (*parliamentary immunity, immunité parlementaire*)", parlâmento üyesinin görevini serbestçe yerine getirebilmesi amacıyla, onu hükûmet tarafından veya özel kişiler tarafından başlatılabilecek olan adli takiplerden koruyan ayrıcalıklar olarak tanımlanmaktadır (BARTHÉLEMY / DUEZ, 1933: 564; LAFERRIÈRE, 1947: 706). Yasama bağımsızlığının birinci çeşidi burada inceleyeceğimiz "yasama dokunulmazlığı"dır. Diğeri ise "yasama sorumsuzluğu"dur. O nedenle yasama dokunulmazlığını görmeden önce benzer kavram olan yasama sorumsuzluğu hakkında kısaca bilgi vermek uygun olacaktır.

Yasama Sorumsuzluğu.- Bazılarının "mutlak dokunulmazlık" da dediği "yasama sorumsuzluğu (teşriî mesuliyetsizlik)" veya "parlâmenter sorumsuzluk (*parliamentary non-accountability, irresponsabilité parlementaire*)" parlâmento üyelerinin yasama görevlerini yerine getirirken sarf ettikleri sözlerden, açıkladıkları düşüncelerden ve verdikleri oylardan dolayı herhangi bir hukukî veya cezaî takibata uğramayacakları anlamına gelir (PACTET, 1994: 414; VEDEL, 1949: 402; BARTHÉLEMY / DUEZ, 1933: 565; LAFERRIÈRE, 1947: 707). Yasama sorumsuzluğunun tanınmasındaki amaç, parlâmento üyelerinin yasama çalışmaları esnasındaki söz, düşünce ve oy hürriyetlerini tam olarak korumaktır. Bu sorumsuzluk sayesinde, parlâmento üyeleri hiçbir şeyden çekinmeyerek, düşüncelerini serbestçe açıklayacaklar, serbestçe oy kullanacaklardır. Millî irade parlâmentoda tam olarak ortaya çıkabilecektir (LAFERRIÈRE, 1947: 707; BARTHÉLEMY / DUEZ, 1933: 565; VEDEL / 1949: 402 / ÖZBUDUN, 2001: 277). Oy, söz veya düşünce açıklaması dışında kalan fiiller, yasama sorumsuzluğundan yararlanmazlar (LAFERRIÈRE, 1947: 711; BARTHÉLEMY /

DUEZ, 1933: 567). Örneğin yasama çalışmaları sırasında, bir parlamento üyesi, diğer bir parlamento üyesini veya bir görevliyi döver, yaralar veya öldürürse, burada yasama sorumsuzluğu yoktur (BARTHÉLEMY / DUEZ, 1933: 567). Buna karşılık yapılan eylem, oy, söz ve düşünce açıklaması şeklinde ise içeriği ne olursa olsun yasama sorumsuzluğu kapsamına girer. Örneğin hakaret ve sövme fiilleri de meclis çalışmaları sırasında işlenmek şartıyla kural olarak yasama sorumsuzluğu kapsamındadır (BARTHÉLEMY / DUEZ, 1933: 566). Zira hakaret ve sövme de sözle yapılan bir fiildir (DÖNMEZER / ERMAN, 1985: I, 251). Şüphesiz bir ülkenin anayasası küfür fiillerini yasama sorumsuzluğunun kapsamı dışında kaldığı öngörebilir¹. Yasama sorumsuzluğu oy, söz veya düşünce açıklamasının "yasama çalışmaları" sırasında yapılmış olması şartıyla parlamento üyelerine tam, mutlak bir koruma sağlar (ÖZBUDUN, 2000: 278; VEDEL, 1949: 402; LAFERRIÈRE, 1947: 711). Sorumsuzluğun mutlak nitelikte olması kendini şu dört noktada gösterir. (1) Yasama sorumsuzluğu parlamento üyesini hem cezaî, hem de hukukî takibata karşı korur. (2) Yasama sorumsuzluğu kaldırılamaz. (3) Yasama sorumsuzluğu süreklidir. Yani yasama sorumsuzluğu kapsamına giren bir fiilinden dolayı, parlamento üyesi hakkında, bu sıfatının sona ermesinden sonra da hukukî veya cezaî bir takibatta bulunulamaz. (4) Yasama sorumsuzluğu kamu düzenine (*ordre public*) ilişkindir; vazgeçilemez (VEDEL, 1949: 402; VEDEL, 1949: 402; LAFERRIÈRE, 1947: 711-713; BARTHÉLEMY / DUEZ, 1947: 565-567; ARSEL: 1965, 258; ÖZBUDUN, 2000: 278).

I. GENEL OLARAK YASAMA DOKUNULMAZLIĞI

Burada önce yasama dokunulmazlığının genel olarak tanımını, anacını, kökenini, konusunu, sağladığı güvenceleri ve niteliğini göreceğiz.

1. Tanımı.- "Yasama dokunulmazlığı² (*teşriî masûniyet*)" veya "parlâmenter dokunulmazlık (*parliamentary inviolability, inviolabilité parlementaire*)", parlamento üyeleri hakkında, suç işlediklerinden bahisle, parlâmentonun izni olmadan, gözaltına alma, tutuklama gibi bazı cezaî takibat işlemlerinde bulunulamayacağı anlamına gelmektedir. Yasama dokunulmazlığı, parlamento üyeleri lehine tanınmış gerçek bir muafiyet konumundadır. Ceza kanunları karşısında vatandaşların eşitliği ilkesinin bir istisnası niteliğindedir (LAFERRIÈRE, 1947: 714). Bu nedenle de yasama dokunulmazlığı zaman zaman birçok ülkede kamu oyununda tepki ile karşılanmaktadır. O nedenle yasama dokunulmazlığının amacının ortaya konulması gerekir.

2. Amacı.- Yasama sorumsuzluğunun amacı, parlamento üyelerinin söz

1 Örneğin, Alman Anayasasının 46'ncı maddesinin birinci fıkrası yasama sorumsuzluğuna ilişkin hükümlerin "hakaret ve sövmeye tatbik edilmeyeceği" açıkça öngörülmüştür.

2 Buna "nispî dokunulmazlık", "geçici dokunulmazlık", "muvakkat dokunulmazlık" diyenler de vardır.

ve düşünce hürriyetlerini korumak olduğu halde, yasama dokunulmazlığının amacı, parlamento üyelerinin parlamento çalışmalarına istedikleri her zaman katılabilmelerini sağlamaktır. Yasama dokunulmazlığı olmazsa, parlamento üyesi iktidar tarafından bir suç soruşturması bahanesiyle tutulabilir; mahkemeler tarafından tutuklanabilir. Bu durumda ise millî irade tam olarak parlâmentoda oluşamaz. Örneğin hükûmet aleyhine yapılan kritik bir güvensizlik oylamasında, birkaç muhalefet partisi üyesinin tutulma ve tutuklanma nedeniyle parlâmentoya gelip oy kullanamazsa, normalde düşmesi gereken hükûmet görevde kalabilir ki, bu demokrasiyle bağdaşmaz. İşte bu nedenle parlamento üyelerine yasama dokunulmazlığı tanınmıştır. O halde yasama dokunulmazlığının amacı, parlamento üyelerini iktidar tarafından tahrik edilebilecek keyfi, zamansız ve esassız ceza kovuşturmalarıyla, geçici bir süre için de olsa, yasama çalışmalarından alıkonulmasını önlemektir (ARSEL, 1965: 258; ÖZBUDUN, 2000: 279; LAFERRIÉRE, 1947: 714-715; VEDEL, 1949: 403).

3. Kökeni.- Yasama dokunulmazlığı Fransız kökenlidir. Fransız İhtilalinden sonra toplanan Kurucu Meclis, 26-27 Haziran 1790 tarihli bir Kararname ile Meclis üyelerinin, Meclisin kararı olmaksızın ve "suçüstü (*flagrant délit*)" hâli hariç, tutuklanamayacağını öngörmüştür. Fransa'da yasama dokunulmazlığı ilkesi izleyen rejimler döneminde de kabul edilmiştir (LAFERRIÉRE, 1947: 716-717).

4. Konusu.- Yasama dokunulmazlığının konusu, aşağıda göreceğimiz Anglo-Sakson ülkeleri bir yana bırakılırsa parlamento üyesinin işlediği suç teşkil ettiği iddia edilen fiillerdir. Bu fiiller, yasama fonksiyonunun ifası sırasında oy, söz ve düşünce açıklaması şeklinde işlenmişse, bu fiiller, yasama dokunulmazlığının değil, yasama sorumsuzluğunun kapsamına girerler. O halde yasama dokunulmazlığının kapsamına giren fiiller, kural olarak parlamento üyesinin görevi dışında işlediği cezaî sorumluluğunu doğurabilecek fiillerdir.

5. Sağladığı Güvenceler.- Yasama dokunulmazlığı parlamento üyesini bütün adlî takipten muaf tutmaz. Aşağıda ayrıca göreceğimiz gibi parlamento üyesine karşı ceza davası açılmasa da hukuk davası açılabilir. Anglo-Sakson ülkeleri hariç, yasama dokunulmazlığı parlamento üyesini kural olarak cezaî takipten korur. Ama her cezaî takip işlemine karşı da korumaz. Kural olarak, yasama dokunulmazlığı, parlamento üyesinin yasama çalışmalarına katılmasını engelleyebilecek nitelikte olan, hürriyetten mahrum edici tedbirlere, yani tutma, gözaltına alma, tutuklama, sorgulama, yargılama ve hapis cezasını infaz etme gibi işlemlere karşı güvence sağlar. Bu işlemlerin dışında kalan, parlamento üyesinin hürriyetini kısıtlamayan yargısal işlemlerin yapılmasını kural olarak engellemez. Örneğin, savcı parlamento üyesini ihzaren celp edemez; ama hakkında soruşturma açıp, delilleri toplayabilir. Yasama dokunulmazlığı kural

olarak parlamento üyesinin şahsını korur. O nedenle, ayrıca parlamentonun iznine tâbi tutulmamış ise, genel hükümler dairesinde parlamento üyesinin evinde arama yapılabilir (LAFERRIÉRE, 1947: 719). Ancak, evinde olup buna karşı koyan parlamento üyesinin şahsı üzerinde zor kullanmak yine mümkün değildir (DÖNMEZER / ERMAN, 1985: I, 256). Anayasa ve kanunlarla aksi öngörülmedikçe parlamento üyeleri tanık sıfatıyla mahkemelerde dinlenebilir. Ancak parlamento üyesinin tanık sıfatıyla da olsa ihzaren celp edilmesi mümkün değildir. Zira bu parlamento üyesinin üzerinde hürriyeti kısıtlayıcı bir tedbirin uygulanması anlamına gelir. Aşağıda ayrıntılarını göreceğimiz gibi her ülkenin kendi anayasası ve kanunları parlamento üyeleri hakkında hangi ceza soruşturması işlemlerinin yapılamayacağını ayrıca belirtmektedir.

6. Niteliği: Nispidir.- Yasama dokunulmazlığı "nispî" nitelikte bir bağımsızlıktır. Yasama dokunulmazlığının nispî olması şu anlamlara gelmektedir:

a) Aşağıda ayrıntılarını göreceğimiz gibi, Kara Avrupası hukuk sisteminde, yasama dokunulmazlığı parlamento üyesini *sadece ceza kovuşturmasına* karşı korur. Hukuk davalarına karşı korumaz. Parlamento üyesi hakkında ceza davası açılmasa da, suçtan zarar gören kişi hukuk davası açıp, tazminat isteyebilir. Keza parlamento üyesi hakkında cebrî icra yoluna da gidilebilir (VEDEL, 1949: 403; LAFERRIÉRE, 1947: 718; BARTHÉLEMY / DUEZ, 1933: 570; DÖNMEZER / ERMAN, 1985: I, 256).

b) Yasama sorumsuzluğundan farklı olarak, yasama dokunulmazlığının istisnaları.i.yasama dokunulmazlığıнын istisnaları; (*derogations, dérogations*) vardır: Genellikle suçüstü (cürm-ü meşhut, *flagrante delicto, flagrant délit*) hâli yasama dokunulmazlığının kapsamı dışında kalır (BARTHÉLEMY / DUEZ, 1933: 573-574; LAFERRIÉRE, 1947: 731). Yukarıda belirtildiği gibi yasama dokunulmazlığının amacı, parlamento üyelerini hükümet tarafından tahrik edilebilecek düzmece ve asılsız suç soruşturmalarına karşı korumaktır. Suçüstü hâlinde ise, parlamento üyesinin suç işlediği apaçık ortadadır. Böyle bir durumda da parlamento üyesine dokunulmazlık tanınması, parlamento üyesine tanınmış bir ayrıcalık durumuna gelir ki, bu yasama dokunulmazlığının amacıyla bağdaşmaz. O nedenle aşağıda örneklerini göreceğimiz üzere genellikle, suçüstü halinde işlenmiş suçların yasama dokunulmazlığının kapsamı dışında kaldığını anayasalar belirtmektedir.

c) Yasama dokunulmazlığı, yasama sorumsuzluğundan farklı olarak *kaldırılabilir*. Buna yine parlamento üyesinin ait olduğu meclis karar verir. Buna "yasama dokunulmazlığının kaldırılması (*leave of parliamentary inviolability, levée de l'inviosibilité parlementaire*)" veya "kovuşturmaya izin (*autorisation de poursuite*)" kararı ismi verilir (BARTHÉLEMY / DUEZ, 1933: 574-578; LAFERRIÉRE, 1947: 721-723; VEDEL, 1949: 401). Yasama dokunulmazlığı kaldırılmış olan parlamento üyesinin parlamento üyeliği kalkmış olmaz. O sadece yargılama bakımından normal vatandaşlar gibi olur (GÖZLER, 2000: 329).

d) Yasama sorumsuzluğundan farklı olarak, yasama dokunulmazlığı sürekli değildir; geçicidir (VEDEL, 1949: 403). Yani yasama dokunulmazlığı parlamento üyeliği sıfatının devamı boyunca sürer. Parlamento üyeliği sıfatı sona erince, parlamento üyesi hakkında ceza kovuşturması yapılabilir. Daha önce verilmiş ceza hükmü çektirilir.

e) Aşağıda örneklerini göreceğimiz üzere birçok ülkede yasama dokunulmazlığı sadece parlamentonun toplantı dönemlerinde (*sessions*) geçerli olmaktadır. Parlâmentonun tatil dönemlerinde bu dokunulmazlık işlememektedir (BARTHÉLEMY / DUEZ, 1933: 570; LAFERRIÈRE, 1947: 719). Bu tür düzenlemeler yasama dokunulmazlığının amacıyla uyuşum içindedir. Yasama dokunulmazlığının amacının parlamento üyesinin parlamento çalışmalarına serbestçe katılmasını sağlamak olduğuna göre, parlâmentonun zaten çalışmadığı dönemlerde böyle bir dokunulmazlığın tanınmasına gerek yoktur. Ancak bu sınırlama, toplantı dönemleri (*session*) sisteminin uygulandığı ülkelerde geçerlidir. Parlâmentonun kısa bir tatil yaptığı ülkelerde bu yola genellikle gidilmemektedir.

f) Yasama dokunulmazlığı kamu düzenine (*ordre public*) ilişkindir (BARTHÉLEMY / DUEZ, 1933: 565; LAFERRIÈRE, 1947: 722). Yasama dokunulmazlığı, milletvekiline bir kişisel ayrıcalık olarak verilmemiştir. Onun görevini gereği gibi yapabilmesi için verilmiştir. Bu nedenle, parlamento üyesi bu dokunulmazlıktan kendi isteğiyle vazgeçemez³. Vazgeçtiği yolundaki taahhütleri hükümsüzdür. Yasama dokunulmazlığını yargı organları re'sen dikkate almak zorundadırlar. Keza, yasama dokunulmazlığı yargılamanın her safhasında ileri sürülebilir (LAFERRIÈRE, 1947: 722).

II. YASAMA DOKUNULMAZLIĞI KONUSUNDA YİRMİ BEŞ ÜLKENİN ANAYASAL DÜZENLEMELERİ

Burada, yirmi beş ülkenin anayasal düzenlemelerinde yasama dokunulmazlığının nasıl düzenlendiğini göreceğiz. Bu yirmi beş ülke şu şekilde seçilmiştir: İlk olarak Arend Lijphart'ın demokratik olarak kabul ettiği yirmidört ülke ele alınmıştır (LIJPHART, Tarihsiz: 11-12, 36-39). Bu ülkeler şunlardır: Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Kanada, Lüksemburg, Norveç, Portekiz, Yeni Zelanda, Yunanistan. Bu ülkelerin ortak özellikleri, bu ülkelerdeki

3 Bunun tek istisnası İsviçre'dir. İsviçre'de Konfederasyon Lehine Siyasal ve Polis Garantileri Hakkında Federal Kanuna göre yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına bizzat parlamento üyesinin kendisi de izin verebilmektedir (*Loi fédérale sur les garanties politiques et de police en faveur de la Confédération*; <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1303.htm>, 1.5.2001).

demokratik rejimlerin az çok uzunca bir zamandan beri kesintisiz olarak sürmüş olmasıdır (LIJPHART, Tarihsiz: 36). Bu yirmi dört kendi ülkemiz olan Türkiye'yi de ilâve ettik. Böylece yirmi beş ülkelik bir liste oluşturduk.

1. A.B.D.⁴- 1787 Amerika Birleşik Devletleri Anayasasının⁵ 1'inci maddesinin 6'ncı bölümünün 1'inci fıkrasına göre, "Senatörler ve temsilciler... ihanet (*treason*), cürüm (*felony*) ve asayişi ihlâl (*breach of the peace*) hâli dışında, kendi Meclislerinin toplantılarına katıldıkları sırada, gerekse bu toplantılara gelir veya giderken tutuklanmama imtiyazından yararlanırlar". Amerika Birleşik Devletlerinde bu hükme "tutuklanma hükmü (*arrest clause*)" (TRIBE, 2000: I, 1012), bu hükümle öngörülen imtiyaza ise "tutuklanmama imtiyazı (*privilege from arrest*)" (NOWAK / ROTUNDA / YOUNG, 1978: 242) ismi verilmektedir. Tutuklanmama imtiyazı her zaman aşırı dar yoruma (*exceedingly narrow interpretation*) tâbi tutulmuştur (NOWAK / ROTUNDA / YOUNG, 1978: 242). Zira, 1787 Amerika Birleşik Devletleri Anayasasının yazıldığı dönemde, "hukuk davalarından (*civil cases*) dolayı da kişilerin tutuklanması ve hapse atılması mümkündü. İşte 1787 Amerika Birleşik Devletleri Anayasasını yazarlar Kongre üyelerinin hukuk davalarından dolayı tutuklanmamaları için bu imtiyazı getirmişlerdir (NOWAK / ROTUNDA / YOUNG, 1978: 242). Oysa günümüzde, hukuk davalarından dolayı kişilerin tutuklanması (*civil arrest*) uygulaması yürürlükten kalktığından (TRIBE, 2000: I, 1012), bu hüküm, yani *arrest clause* (m.1, b.6, f.1) anlamsız kalmıştır (NOWAK / ROTUNDA / YOUNG, 1978: 242). Özetle Amerika Birleşik Devletlerinde Kongre üyelerinin işledikleri suçlardan dolayı her türlü ceza davasında (*criminal case*) tutuklanmaları mümkündür (NOWAK / ROTUNDA / YOUNG, 1978: 242). Gerçekten de Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi, *Williamson v. United States* (207 U.S. 425, 1908) kararında yalancı şahitlikten mahkûm olan Temsilciler Meclisinin bir üyesinin tutuklanmama imtiyazından yararlanamayacağına hükmetmiştir (TRIBE, 2000: I, 1012). Özetle Amerika Birleşik Devletlerinde cezaî alanda Kongre üyelerine tanınan bir dokunulmazlığın bulunmadığını söyleyebiliriz. Keza, Amerika Birleşik Devletlerinde Kongre üyeleri mahkemelere tanık sıfatıyla çağrılabilir (<http://www.ipu.org/parline-f/reports/1339.htm>, 1.5.2001).

2. Almanya.⁶- 1949 Alman Anayasası⁷ yasama dokunulmazlığı (*immunität*) kurumunu kabul etmiştir. 1949 Alman Anayasasının 46'nci

4 Amerika Birleşik Devletlerinde yasama dokunulmazlığı hakkında bkz.: TRIBE, 2000: I, 1011-1013; NOWAK / ROTUNDA / YOUNG, 1978: 236-242; WILSON / DIJULIO, 1995: 300; <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1339.htm> (1.5.2001).

5 17 Eylül 1787 tarihli Amerika Birleşik Devletleri Federal Anayasasının İngilizce metni için bkz.: http://www.constitution.org/constit_.htm (1.2.2001).

6 Almanya'da yasama dokunulmazlığı hakkında bkz.: AUTEXIER, 1997: 37-38; <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1121.htm> (1.5.2001).

7 23 Mayıs 1949 tarihli Alman Anayasasının 107'nci maddesi yasama dokunulmazlığını düzenlemektedir (<http://www.ipu.org/parline-f/reports/1121.htm> (1.5.2001)).

maddesinin ikinci fıkrasına göre⁸ *Bundestag* üyeleri *Bundestag*'ın izni olmaksızın, cezayı gerektiren bir fiilden dolayı cezaî takibata uğrayamaz veya tutuklanamazlar. Bununla birlikte suçüstü hâlinde veya ertesi gün yakalanmış olması durumunda *Bundestag* üyeleri yasama dokunulmazlığından yararlanamazlar. Keza aynı maddenin üçüncü fıkrasına göre, *Bundestag* üyelerinin başka bir şekilde kişisel özgürlüklerini kısıtlanması için *Bundestag*'ın izni gerekir. Anayasa ayrıca, bir milletvekili hakkındaki her türlü ceza davasının, milletvekilinin hürriyetini kısıtlayıcı her türlü tedbirin *Bundestag*'ın istemesi durumunda kaldırılmasını öngörmektedir (m.46/4). *Bundestag* üyeleri tanık sıfatıyla mahkemelerde dinlenilebilir. Bununla birlikte, Ceza Usûl Kanunu (m.50/1) ve Medenî Usûl Kanununa (m.382/2) göre *Bundestag* üyeleri tanık olarak toplantı döneminde *Bundestag*'ın bulunduğu yerde dinlenilmelidirler (<http://www.ipu.org/parline-f/reports/1121.htm>, 1.5.2001). Yasama dokunulmazlığı *Bundestag* üyesinin seçilmesinden görev süresinin sonuna kadar işler (*Ibid.*). Seçimden önce başlatılmış soruşturmaları da kapsar (*Ibid.*). Yani bunlardan dolayı da *Bundestag* üyesi tutuklanamaz. Yasama dokunulmazlığının kaldırılması konusunda yetkili makam *Bundestag* veya onun Dokunulmazlık Komisyonudur (*Ibid.*). Dokunulmazlığı kaldırılan *Bundestag* üyesi bu kararın iptali için Anayasa Mahkemesine başvurabilir (*Ibid.*). *Bundestag* üyelerinin ikametgahlarında arama yapılabilmesi için de *Bundestag*'ın izni gerekir (*Ibid.*). Almanya'da ikinci Meclis olan *Bundesrat* üyelerinin yasama dokunulmazlığı yoktur (*Ibid.*); zira *Bundesrat* üyeleri parlâmenter değildir; federe devlet (*Länder*) hükümetlerinin üyesidirler (GREWE / RUIZ FABRI, 1995: 442).

3. Avustralya.- 1900 Avustralya Anayasasının⁹ 49'uncu seksiyonuna göre, Temsilciler Meclisi ve Senato üyelerinin imtiyazları (*privileges*) ve dokunulmazlıkları (*immunities*) Parlâmento tarafından düzenleneceği şekilde olacaktır. Bu zamana kadar, bunlar Birleşik Krallık Avam Kamarası üyelerininki gibi olacaktır. Avustralya'da yasama dokunulmazlığı 1987 tarihli *Parliamentary Privilege Act* ile düzenlenmiştir (<http://www.ipu.org/parline-f/reports/1015.htm>, 1.5.2001). Bu Kanuna göre, yasama dokunulmazlığı cezaî alanda değil, hukukî (*civil*) alanda geçerlidir (*Ibid.*). Bu alanda Parlâmento üyesine mutlak bir koruma sağlar. Parlâmento üyesi tutuklanamaz ve hapsedilemez (*Ibid.*). Parlâmento üyesinin sahip olduğu bu dokunulmazlık kaldırılmaz. Keza bu alanda Parlâmento üyesi yargılanamaz; keza tanık olarak veya jüri üyesi olarak bir mahkemeye çağrılmaz (*Ibid.*). Yasama dokunulmazlığı sadece Parlâmentonun toplantı dönemleri (*sessions*) süresince ve bu dönemlerin beş gün öncesi ve sonrasını kapsar (*Ibid.*). Cezaî alanda yasama dokunulmazlığı işlemez.

8 Keza *Bundestag* İçtüzüğü'nün 107'nci maddesi yasama dokunulmazlığını düzenlemektedir (<http://www.ipu.org/parline-f/reports/1121.htm> (1.5.2001)).

9 1900 Avustralya Anayasasının İngilizce metni için bkz.: http://www.uni-wuerzburg.de/law/as00000_.html (1.2.2001).

Bununla birlikte konvansiyonel nitelikte bir kurala göre Parlâmento üyesi hakkında yapılan soruşturmada haberdar edilmesi gerektiği kabul edilmektedir (*Ibid.*).

4. **Avusturya.**- 1929 Avusturya Anayasasının¹⁰ 57'nci maddesinin ikinci fıkrasına göre¹¹ Millî Meclis (*Nationalrat*) üyeleri, suçüstü hâli hariç, ancak Millî Meclisin izniyle tutuklanabilirler. Keza aynı fıkraya göre, Millî Meclis üyelerinin evlerinin aranabilmesi için de Millî Meclisin izni gerekir (m.57/2). Avusturya'da Millî Meclis üyelerinin işlediği suç "üyenin siyasî faaliyetleriyle açıkça bağlantısız (*manifestly not connected to the political activity of the member*)" ise üye hakkında cezaî takip yapılabilmesi için yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına gerek yoktur. Ancak, söz konusu üye veya Meclisin bu konularla görevli Daimî Komitesinin üyelerinin üçte biri talep ederse, ilgili makam, Millî Meclisten, üyeye atfettiği suçun onun siyasî faaliyetleriyle bağlantısız bulunduğu konusunda bir karar almak zorundadır. Böyle bir talep olduğunda, soruşturma sürecindeki bütün işlemler o aşamada durur (m.57/3). Millî Meclis bu talep konusunda sekiz hafta içinde karar vermemiş ise, gerekli izni verdiği varsayılır (m.57/4). Eğer Millî Meclis üyesi, suçüstü halinde yakalanırsa, yetkili makam derhal Millî Meclis başkanına üyenin tutuklandığını bildirir (m.57/5). Eğer Millî Meclis veya toplantı halinde değilse Daimî Komite talep ettiğinde, tutuklama kaldırılır veya kanunî süreç bir bütün olarak düşürülür (m.57/5). 1929 Avusturya Anayasasına göre, Millî Meclis üyelerinin dokunulmazlıkları yeni Millî Meclisin toplandığı gün sona erer (m.57/6). Millî Meclis üyeleri tanık sıfatıyla mahkemelere çağrılabilirler (<http://www.ipu.org/parline-f/reports/1017.htm>, 1.5.2001). Millî Meclis üyeleri yasama dokunulmazlığından milletvekilliğinin başlamasından sona ermesine kadar devam eder (*Ibid.*).

5. **Belçika.**- 1994 Belçika Anayasasına göre¹², suçüstü hâli (*flagrant délit*) hariç, Parlâmento üyeleri toplantı dönemi (*session*) boyunca, cezaî sahada, ait olduğu meclisin izni olmadıkça, bir mahkeme veya divan önüne gönderilemez veya doğrudan celp edilemez veya tutuklanamaz (m.59/1). Meclis bu izni (yani dokunulmazlığın kaldırılması kararı) hakkında ilgili parlâmento üyesinin başvuru hakkı yoktur (<http://www.ipu.org/parline-f/reports/1029.htm>, 1.5.2001). Suçüstü hâli hariç, cezaî sahada bir hakimin müdahalesini gerektiren zorlayıcı tedbirlerin uygulanmasına Meclis üyeleri hakkında toplantı dönemi süresince yetkili hakimin istemi üzerine İstinaf Mahkemesi Birinci Başkanı

10 1929 Avusturya Anayasasının (*Bundes-Verfassungsgesetz in der Fassung von 1929*) İngilizce çevirisi için bkz.: http://www.uni-wuerzburg.de/law/as00000_.html

11 Yasama dokunulmazlığı keza Millî Konsey İçtüzüğü Hakkında Federal kanunun 10'uncu maddesinin ikinci fıkrasıyla düzenlenmiştir (<http://www.ipu.org/parline-f/reports/1017.htm> (1.5.2001)).

12 17 Şubat 1994 tarihli Belçika Anayasasının Fransızca aslı için bkz.: http://www.senate.be/senbeldocs/constitution/const_fr.html (1.2.2001); İngilizce çeviri metni için bkz.: http://www.uni-wuerzburg.de/law/be00000_.html (1.2.2001).

tarafından karar verilebilir. Bu karar ilgili Meclisin başkanına iletilir (1994 Belçika Anayasası, m.59/2). Arama (*perquisition*) ve el koyma (*saisie*) ancak Meclis Başkanının veya onun tarafından tayin edilmiş üyenin huzurunda yapılır (m.59/3). Toplantı dönemi süresince sadece savcılık görevlileri ve yetkili memurlar bir Meclis üyesi hakkında cezaî sahada kovuşturma açabilirler (m.59/4). Hakkında cezaî sahada soruşturma açılan Meclis üyesi, toplantı dönemi süresince, ait olduğu Meclisten hakkında yapılan kovuşturmanın durdurulmasına karar verilmesini isteyebilir. İlgili Meclis bu konudaki kararını kullanılan oyların üçte iki çoğunluğuyla alabilir (m.59/5). Keza Meclis kendi üyesinin tutukluluğu veya bir mahkeme tarafından yargılanması askıya alınmasına da karar verebilir (m.59/son). Parlâmento üyeleri tanık sıfatıyla mahkemelere çağrılabilirler (<http://www.ipu.org/parline-f/reports/1293.htm>, 1.5.2001).

6. Danimarka.- 1953 Danimarka Anayasasının¹³ 57'nci seksiyonuna göre, Parlâmentonun hiçbir üyesi, suçüstü (*flagrante delicto*) hâlinde yakalanması durumu hariç, Parlâmentonun izni olmaksızın hiçbir şekilde soruşturulamaz ve hapsedilemez. Danimarka'da yasama dokunulmazlığı hem hukukî, hem de cezaî alanda geçerlidir; yani parlâmento üyelerini hem hukuk, hem de ceza kovuşturmalarına karşı korur (<http://www.ipu.org/parline-e/reports/2087.htm>, 1.5.2001). Parlâmento üyesi tutuklanamaz, göz altına alınamaz. Keza parlâmento üyesi hakkında dava da açılmaz (*Ibid.*). Ancak yasama dokunulmazlığı Danimarka'da aramalara karşı güvence sağlamaz (*Ibid.*). Keza Parlâmento üyesi tanık sıfatıyla mahkemelere çağrılabilir (*Ibid.*). Yasama dokunulmazlığı parlâmento üyesinin seçilmesinden görevinin sona ermesine kadar devam eder (*Ibid.*). Yasama dokunulmazlığı Parlâmento (*Folketing*) tarafından kaldırılabilir. Parlâmento üyesinin kaldırılma sürecinde dinlenilmesi gerekli değildir. Keza Parlâmento üyesinin kaldırma kararına karşı başvuru hakkı yoktur (*Ibid.*).

7. Finlandiya.- 1999 Finlandiya Anayasasının¹⁴ 30'uncu seksiyonuna göre, bir milletvekili, milletvekilliği görevlerini yerine getirmekten engellenemez. Bir milletvekili Parlâmentoda kullanılan oyların altıda beşiyle alınmış bir kararla izin verilmedikçe mahkeme önüne çıkartılamaz veya özgürlüğünden mahrum bırakılamaz (1999 Finlandiya Anayasası, seksiyon 30/2). Bir milletvekili tutuklanırsa veya gözaltına alınırsa bu durum derhal Parlâmento Başkanına bildirilir. En az altı ay hapis cezasıyla cezalandırılan bir suçu işlediğine ilişkin esaslı sebepler yoksa, bir milletvekili dava başlamadan önce Parlâmentonun rızası olmaksızın tutuklanamaz (sek.30/3).

13 5 Haziran 1953 tarihli Danimarka Anayasasının İngilizce çeviri metni için bkz.: http://www.uni-wuerzburg.de/law/da00000_.html (1.2.2001).

14 11 Haziran 1999 tarihli Finlandiya Anayasasının İngilizce çeviri metni için bkz.: <http://www.om.fi/constitution/3340.htm> (1.2.2001).

8. Fransa.¹⁵ 1958 Fransız Anayasasının¹⁶ 26'ncı maddesinin 4 Ağustos 1995 tarih ve 95-880 sayılı Anayasal Kanun¹⁷ değiştirilmiş şekline göre, ağır suçlar ve orta ağırlıktaki suçlar alanında (*en matière criminelle ou correctionnelle*)¹⁸ hiçbir Parlâmento üyesi ait olduğu Meclisin Başkanlık Divanının (*Bureau de l'Assemblée*) izni olmadıkça tutuklanamaz veya hakkında diğer hürriyeti sınırlandırıcı veya mahrum edici bir tedbir uygulanamaz (1958 Fransız Anayasası, m.26/2). Suçüstü (*crime ou délit flagrant*) veya kesin hükümlerle mahkûmiyet (*condamnation définitive*) hâlinde bu izin gerekmez (m.26/2). Bir parlâmento üyesi hakkında gözaltı, hürriyeti sınırlandırıcı veya mahrum edici tedbirler veya soruşturma, Meclis talep ettiğinde, Meclisin toplantı dönemi (*session*) süresince askıya alınır (m.26/3). Parlâmento üyeleri tanık sıfatıyla mahkemelere çağrılabilirler (<http://www.ipu.org/parline-f/reports/1113.htm>, 1.5.2001).

Fransa'da 1995'ten önce toplantı döneminde Parlâmento üyeleri hakkında (hürriyeti sınırlandırıcı tedbirler uygulanmadan) soruşturma açılması dahi Parlâmentonun iznine bağlıydı (LAVROFF, 1995: 455; PACTET, 1994: 415; TURPIN, 1994: 438-441). 1995 değişikliğinden sonra, Parlâmento üyeleri hakkında soruşturma açılabilir, evinde arama yapılabilir, Parlâmento üyesi yargılanabilir, ancak Parlâmento üyesi hakkında "tutuklama (*arrestation*)" ve "hürriyetten mahrum edici veya hürriyeti sınırlayıcı bütün diğer tedbirler (*toute autre mesure privative ou restrictive de liberté*)" Parlâmentonun izni olmadıkça uygulanamayacaktır (FAVOREU vd. 1998: 670; GICQUEL, 1999: 638). 1995 değişikliğinin getirdiği diğer bir yenilik de, izin verme yetkisinin Meclisin kendisinden alınarak Meclis Başkanlık Divanına (*Bureau de l'Assemblée*) verilmesidir.

9. Hollanda.- 1983 Hollanda Anayasasında¹⁹ yasama sorumsuzluğuna ilişkin hüküm (m.71), bulunmasına rağmen, yasama dokunulmazlığına ilişkin

15 Fransa'da yasama dokunulmazlığı hakkında bkz.: FAVOREU vd. 1998: 670-671; ARDANT, 1996: 514-515; CHAGNOLLAUD, 1999: 326-327; GICQUEL, 1999: 637; <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1113.htm> (1.5.2001).

16 4 Ekim 1958 tarihli Fransız Anayasasının Fransızca aslı için bkz.: http://www.legifrance.gouv.fr/html/frame_constitution.htm (1.2.2001); İngilizce çeviri metni için bkz.: <http://www.assemblee-nationale.fr/8/8ab.htm> (1.2.2001).

17 Loi constitutionnelle n° 95-880 du 4 août 1995 (*Journal officiel* du 5 août 1995).

18 "En matière criminelle ou correctionnelle (*criminel* veya *correctionnel* alanda)" ifadesini Türkçe'ye çevirmek mümkün değildir. *Criminal*, *crime* niteliğinde suçlarla ilgili demektir. Bunlar "ağır suçlar"dır. *Correctionnel* ise *délit* niteliğinde suçlarla ilgili demektir. *Délit* kelimesini Türkçe'ye "suç" olarak çevirenler varsa da bu doğru değildir. *Délit* ağır suçlar ve kabahatler dışında kalan "orta ağırlıkta suçlar"dır. Yani Fransa'da "kabahatler (*contraventions*)" yasama dokunulmazlığından yararlanmazlar. Keza "hukukî takipler (*poursuites civiles*)" hakkında da yasama dokunulmazlığı işlemez.

19 17 Şubat 1983 tarihli Hollanda Anayasasının İngilizce çeviri metni için bkz.: http://www.uni-wuerzburg.de/law/nl00000_.html (1.2.2001).

bir hüküm bulunmamaktadır. Hollanda'da yasama dokunulmazlığı yoktur (GREWE / RUIZ FABRI, 1995: 443). Bununla birlikte, Parlâmento üyesinin tutuklanması veya hapsedilmesi halinde parlâmento üyesinin Parlâmento toplantılarına katılmasına izin verilebilir (<http://www.ipu.org/parline-e/reports/2231.htm>, 1.5.2001).

10. İngiltere.- İngiltere'de tarihsel olarak Parlâmento üyeleri tutuklanma hürriyetine (*freedom from arrest*) sahip oldukları ve bu imtiyazın Parlâmentonun toplantı döneminde ve bu dönemden önceki ve sonraki kırk günü kapsadığı kabul edilmektedir (HOOD PHILLIPS / JACKSON, 1987: 241). Ancak İngiltere'de bu tutuklanmama imtiyazı, sadece hukuk davalarında (*civil proceedings*) geçerlidir (DE SMITH / BRAZIER, 1989: 322). Yani Parlâmento üyelerinin borçlarından dolayı tutuklanması (*civil arrest*) mümkün değildir (DE SMITH / BRAZIER, 1989: 322; HOOD PHILLIPS / JACKSON, 1987: 241). 1770 tarihli *Parliamentary Privilege Act*'a göre dokunulmazlık sadece parlâmento üyesine tutuklanmama ve hapsedilmeme güvencesi sağlar (<http://www.ipu.org/parline-e/reports/2335.htm>, 1.5.2001). Bununla birlikte mahkemeye hakaret (*contempt of court*) suçunda Parlâmento üyesinin tutuklanabileceği kabul edilmektedir (*Ibid.*). Avam Kamarası üyeleri mahkemelere tanık olarak çağrılabilir. Ancak Speakers üyesinin Avam Kamarası toplantısına katılması gerektiğini bildirirse, Avam Kamarası üyesi tanık olarak da çağrılmaz (*Ibid.*). İngiltere'de yasama dokunulmazlığı kaldırılamaz. Tekrar hatırlatalım ki, İngiltere'de dokunulmazlık sadece medenî (*civil*) alandadır. İngiltere'de hiçbir zaman ceza davalarından (*criminal proceedings*) dolayı Parlâmento üyelerinin tutuklanamayacağı fikri kabul edilmemiştir (HOOD PHILLIPS / JACKSON, 1987: 241). İngiltere'de bir Parlâmento üyesi bir suç işlerse, herkes gibi tutuklanabilir ve yargılanabilir (*Ibid.*: 242). Ayrıca belirtelim ki, İngiltere'de kişilerin borçlarından dolayı hapsedilmesi (*imprisonment for debt*) 1869 tarihli *Debtors Act* ile ilga edildiğinden "tutuklanmama hürriyeti"nin hukuk davaları bakımından da bir anlamı kalmamıştır (*Ibid.*).

11. İrlanda.- 1937 İrlanda Anayasasına²⁰ göre, Parlâmentonun her iki Meclisinin üyeleri, "ihanet (*treason*)", "cürüm (*felony*) ve "aşayışı bozma (*breach of the peace*)" suçları hariç, Parlâmento toplantılarına gelip giderken ve seçim bölgelerinde iken tutuklanmama imtiyazına (*privilege from arrest*) sahiptirler (m.14/13). Görüldüğü gibi İrlanda Anayasasının hükmü, 1787 Amerika Birleşik Devletleri Anayasasındaki arrest clause'a ve İngiltere'deki teamülf kurala (*freedom from arrest*) büyük ölçüde benzemektedir. İrlanda'da yasama dokunulmazlığının cezaî alanda değil, hukukî alanda mevcut olduğunu söyleyebiliriz. İrlanda'da parlâmento üyeleri suçlarından dolayı tutuklanabilecek ve yargılanabileceklerdir.

20 1 Temmuz 1937 tarihli İrlanda Anayasasının İngilizce aslı için bkz.: <http://www.math.tcd.ie/pub/Constitution.html> (1.2.2001).

12. İspanya.- 1978 İspanyol Anayasasının²¹ 71'inci maddesine göre, milletvekilleri ve senatörler vekâlet sürelerince dokunulmazlıktan (*inmuniãad*) yararlanırlar ve sadece suçüstü (*flagrante delito*) hâlinde tutuklanabilirler. Milletvekilleri ve senatörler, ait oldukları Meclislerin ön izni (*previa autorizaci3n*) olmaksızın tutuklanamazlar; gözaltına alınamazlar; haklarında soruşturma açılmaz ve yargılanamazlar (m.71/2). Bu izin, yani dokunulmazlığın kaldırılması kararı alınırken parlâmento üyesi dinlenir. Ancak parlâmento üyesinin alınan karara karşı başvuru hakkı yoktur (<http://www.ipu.org/parline-f/reports/1293.htm>, 1.5.2001). Bununla birlikte milletvekili ve senatörlerin ikametgahlarında arama yapılabilir (*Ibid.*). Milletvekilleri ve senatörlere karşı açılan davalar hakkında Yüksek Mahkemenin Ceza Dairesi (*Sala de lo Penal del Tribunal Supremo*) yetkili olacaktır (m.71/3). Milletvekilleri ve Senatörler tanık sıfatıyla mahkemeye çağrılabilirler (*Ibid.*).

13. İsrail.²²- 12 Şubat 1958 tarihli Knesset Hakkında İsrail Temel Kanununun²³ 17'nci seksiyonu, *Knesset* üyelerinin dokunulmazlık sahibi olacaklarını belirtmekte ve ayrıntıların kanunlar düzenleneceğini hükme bağlamaktadır. Bu düzenleme 1951 tarihli *Knesset* Üyelerinin Dokunulmazlıkları, Hakları ve Ödevleri Hakkında Kanun²⁴ ile düzenlenmiştir. Bu Kanuna göre, yasama dokunulmazlığı, hem hukukî ve hem de cezaî alanda uygulanmaktadır (http://www.knesset.gov.il/knesset/knes/eng_work_chak1.htm, 1.5.2001). Yasama dokunulmazlığı, milletvekillerini tutuklanmaya, gözaltına alınmaya, hakkında hukukî takip yapılmasına ve evlerinde arama yapılmasına karşı korumaktadır (<http://www.ipu.org/parline-f/reports/1155.htm>, 1.5.2001). İsrail'de yasama dokunulmazlığı oldukça geniş kapsamlıdır. Bununla birlikte, kuvvet kullanarak icra edilen, kamu düzenini bozan ve ihanet oluşturan fiillerin suçüstü halinde işlenmesi durumunda milletvekili tutuklanabilir ve gözaltına alınabilir (1951 tarihli *Knesset* Üyelerinin Dokunulmazlıkları, Hakları ve Ödevleri Hakkında Kanun, m.3; <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1155.htm>, 1.5.2001). Yasama dokunulmazlığı milletvekilinin seçilmesinden görev süresinin sona ermesine kadar koruma sağlamaktadır. İsrail'de yasama dokunulmazlığı kaldırılabilir niteliktedir. Kaldırmaya yetkili makam, *Knesset* veya *Knesset*'in Parlâmento İşleri Komitesidir. Dokunulmazlığı kaldırılan milletvekili dinlenir. Ancak milletvekili kaldırma kararına karşı başvuru hakkı yoktur (Aynı Kanun, m.13; <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1155.htm>, 1.5.2001).

21 29 Aralık 1978 tarihli İspanyol Anayasasının İngilizçe çeviri metni için bkz.: http://www.uni-wuerzburg.de/law/sp00000_.html

22 <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1155.htm> (1.5.2001); http://www.knesset.gov.il/knesset/knes/eng_work_chak1.htm (1.5.2001).

23 12 Şubat 1958 tarihli Knesset Hakkında İsrail Temel Kanununun İngilizce çevirisi hakkında bkz.: http://www.uni-wuerzburg.de/law/is0000_.html (2.1.2001).

24 Bu Kanun hakkında bkz. http://www.knesset.gov.il/knesset/knes/eng_work_chak1.htm (1.5.2001).

14. **İsveç**.- 1975 İsveç Anayasasının²⁵ 3'üncü Bölümünün 8'inci maddesine göre, Parlâmentonun toplantıya katılan ve oy veren üyelerin en az altıda beşinin kabul edeceği bir kararla izin verilmedikçe, kimse bir parlâmento üyesinin görevini yerine getirirken yaptığı eylemlerden ve söylediği sözlerden dolayı ona karşı dava açamaz veya onu özgürlüğünden mahrum bırakamaz veya onun ülke içinde seyahat etmesini engelleyemez (b.3, m.8/1). Bir Parlâmento üyesinin bir suç işlediğinden şüphelenilmesi durumunda, tutuklama, gözaltına alma veya hapse ilişkin kanun hükümlerinin Parlâmento üyesi hakkında uygulanabilmesi ancak onun suçluluğunu kabul etmesi veya suçüstü halinde yakalanması veya işlediği suçun minimum cezasının iki yıl haptisten fazla olması durumunda mümkündür (b.3, m.8/2). Parlâmento üyesi tanık sıfatıyla mahkemelere çağrılabilir (<http://www.ipu.org/parline-f/reports/1303.htm>, 1.5.2001). İsveç'te yasama dokunulmazlığı milletvekilinin seçilmesinden görev süresinin bitimine kadar devam eder (*Ibid.*).

15. **İsviçre**.- 1999 İsviçre Anayasasının²⁶ 162'nci maddesinin ilk fıkrası, Federal Parlâmento üyelerinin Parlâmentoda yaptıkları konuşmalardan dolayı sorumlu olmadıklarını öngörmekte, ikinci fıkrası ise dokunulmazlığın diğer şekillerinin ise kanunla düzenlenmesini öngörmektedir. İsviçre'de yasama dokunulmazlığı, Konfederasyon Lehine Siyasal ve Polis Garantileri Hakkında Federal Kanun²⁷ ile düzenlenmiştir. Bu Kanuna göre, İsviçre'de yasama dokunulmazlığı sadece cezaî alanda geçerli olmakta ve bütün suçları için parlâmento üyesini tutuklamaya, gözaltına almaya, hakkında soruşturma açılmasına ve evinde arama yapılmasına karşı korumaktadır (<http://www.ipu.org/parline-f/reports/1303.htm>, 1.5.2001). Bununla birlikte parlâmento üyesi, kaçma şüphesi altında gözaltına alınabilir. Keza, suçüstü halinde cürüm (ağır suçlar) işlenmesi durumunda parlâmento üyesi geçici olarak tutuklanabilir. Ancak bu konudaki ya Parlâmento üyesinin kendi rızası veya Millî Meclisin (*Conseil national*) izni 24 saat içinde alınmalıdır (Aynı Kanun, m.1/2). Yasama dokunulmazlığı parlâmento üyesinin tanık sıfatıyla Parlâmentoya çağrılmasını engellemez (<http://www.ipu.org/parline-f/reports/1303.htm>, 1.5.2001). İsviçre'de yasama dokunulmazlığı Millî Meclisin izniyle veya Parlâmento üyesinin bizzat kendi izniyle kaldırılabilir (*Ibid.*). Yasama dokunulmazlığının kaldırılması sürecinde Parlâmento üyesi dinlenir ve parlâmento üyesinin yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına karşı itiraz hakkı vardır (*Ibid.*). Parlâmento üyesinin geçici olarak gözaltına (*détention*

25 1 Ocak 1975 tarihli İsveç Anayasasının İngilizce çeviri metni için bkz.b: http://www.uni-wuerzburg.de/law/sw00000_.html (1.2.2001).

26 14 Nisan 1999 tarihli İsviçre Anayasasının Fransızca aslı için bkz.: <http://www.admin.ch/ch/f/rs/101/index.html> (1.2.2001); İngilizce çeviri metni için bkz.: http://www.uni-wuerzburg.de/law/sz00000_.html (1.2.2001).

27 *Loi fédérale sur les garanties politiques et de police en faveur de la Confédération* (<http://www.ipu.org/parline-f/reports/1303.htm> (1.5.2001ş).

préventive) alınması durumunda Millî Meclisin talebi üzerine parlâmenterlerin Parlâmento toplantılarına katılmalarına izin verilebilir (*Ibid.*). Yasama dokunulmazlığı İsviçre'de sadece toplantı dönemlerinde işler (*Ibid.*).

16. İtalya.- 1947 İtalyan Anayasasının²⁸ yasama dokunulmazlığını düzenleyen 68'inci maddesi, 30 Ekim 1993 tarihli Anayasal Kanun ile değiştirilmiştir²⁹. Maddenin yeni şeklinin ikinci fıkrasına göre, Parlâmento üyesinin tutuklama kararı gerektiren bir suç işlerken, suçüstü halinde yakalanması durumu hariç, hiçbir Parlâmento üyesi, ait olduğu Meclisin izni olmaksızın tutuklanamaz, kişisel hürriyetinden mahrum bırakılamaz, gözaltına alınamaz ve keza Parlâmento üyesinin şahsı veya ikametgahı aranamaz (m.68/2). Ancak kesin mahkûmiyet hükmünün infazı hâli bu hükmün dışındadır (m.68/2). Aynı maddenin üçüncü fıkrasına göre, benzer bir izin, Parlâmento üyelerinin konuşmalarının veya haberleşmelerinin dinlenebilmesi ile mektuplarına veya yazışmalarına el konulabilmesi için de gereklidir. Buna göre, parlâmento üyeleri tutuklanamaz; ancak haklarında soruşturma açılabilir. Parlâmento üyeleri tanık olarak mahkemelere çağrılabilirler (<http://www.ipu.org/parline-e/reports/2157.htm>, 1.5.2001).

17. İzlanda.- 1944 İzlanda Anayasasının³⁰ 49'uncu maddesine göre, *Althingi*'nin hiçbir üyesi, suç işlerken yakalanması durumu dışında, *Althingi*'nin toplantı dönemi (*session*) boyunca, *Althingi*'nin izni olmaksızın hapsedilemez veya hakkında bir cezaî kovuşturma işlemi yapılamaz.

18. Japonya.- 1946 Japon Anayasasının³¹ 50'nci maddesine göre, kanunla öngörülen hâller hariç olmak üzere, her iki Meclisin üyeleri, Dietin toplantı döneminde tutuklanmaktan muaftırlar. Tutuklanan üyeler, Meclisin istemi üzerine, toplantı dönemi başlamadan önce toplantı dönemi süresince serbest bırakılırlar. Japonya'da yasama dokunulmazlığına ilişkin diğer hususlar Diet Kanununun 33'üncü maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, yasama dokunulmazlığı sadece cezaî alanda geçerlidir (<http://www.ipu.org/parline-e/reports/2161.htm>, 1.5.2001). Bütün suçları kapsar. Ancak Parlâmento üyesini sadece tutuklanmaya (*arrest*) ve gözaltına almaya (*preventive custody*) karşı korur. Parlâmento üyesine karşı kovuşturma açılabilir. Keza parlâmento üyesinin evinde arama da yapılabilir (*Ibid.*). Yasama dokunulmazlığı suçüstü (*flagrante*

28 27 Aralık 1947 tarihli İtalyan Anayasasının İtalyanca metni için bkz: http://www.palazzochigi.it/sez_costituzione.html (1.2.2001). İngilizce çevirisi için bkz.: http://www.uni-wuerzburg.de/law/it00000_.html (1.2.2001).

29 La legge cost. 29 ottobre 1993, n. 3 (G.U. 30 ottobre 1993, n. 256). (http://www.palazzochigi.it/sez_costituzione/note.html, 1.2.2001).

30 17 Haziran 1944 tarihli İzlanda Anayasasının İngilizce çeviri metni için bkz.: <http://www.richmond.edu/~jpjones/confinder/Iceland2.htm> (1.2.2001).

31 3 Kasım 1946 tarihli Japon Anayasasının İngilizce çeviri metni için bkz.: http://www.uni-wuerzburg.de/law/ja00000_.html (1.2.2001).

delicto) hâlinde işlemez (Diet Kanunu [*Diet Law*], m.33; <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2161.htm>, 1.5.2001). Yasama dokunulmazlığı Parlâmento üyesinin tanık sıfatıyla mahkemeye çağrılmasını da engeller (Medenî Usûl Kanunu, m.144; Ceza Usûl Kanunu, m.144; <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2161.htm>, 1.5.2001). Yasama dokunulmazlığı Japonya'da sadece parlâmentonun toplantı dönemleri (*sessions*) boyunca koruma sağlar (<http://www.ipu.org/parline-e/reports/2161.htm>, 1.5.2001). Dolayısıyla diğer dönemlerde parlâmento üyeleri tutuklanabilir. Yasama dokunulmazlığı Parlâmento tarafından kaldırılabilir. Parlâmento üyesi dinlenmez. Keza Parlâmento kaldırma kararına karşı itiraz hakkı yoktur (*Ibid.*). Japonya'da Parlâmento kendi tutuklanmış üyelerinin tutukluluk halini askıya alma (*suspension of the detention*) yetkisi vardır (1946 Japon Anayasası, m.50; Diet Kanunu, m.34; <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2161.htm>, 1.5.2001). Keza, tutuklanmış veya hapsedilmiş milletvekilinin Parlâmento toplantılarına katılmasına izin verilebilir (<http://www.ipu.org/parline-e/reports/2161.htm>, 1.5.2001).

19. Kanada.- 1867-1982 Kanada Anayasasının³² 18'inci maddesine göre Parlâmento üyelerinin sahip olacakları imtiyaz ve dokunulmazlıklar Parlâmentonun çıkaracağı bir kanunla belirlenecektir. Bununla birlikte Anayasa bu kanunun getirebileceği imtiyaz ve dokunulmazlıkları şu şekilde sınırlandırmaktadır. İmtiyaz ve dokunulmazlıkları belirleyen kanun, bu Anayasanın kabul edilmesi sırasında Birleşik Krallıkta Avam Kamarasının sahip olduğu imtiyaz ve dokunulmazlıklardan daha fazla imtiyaz ve dokunulmazlık tanıyamayacaktır. Kanada'da yasama dokunulmazlığı Kanada Parlâmentosu Hakkında Kanunun 4'üncü maddesi tarafından düzenlenmiştir (*Loi sur le Parlement du Canada*, <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1055.htm>, 1.5.2001). Bu Kanuna göre, Kanada'da yasama dokunulmazlığı vardır; Parlâmento üyesi tutuklanamaz, gözaltına alınamaz; ancak bu dokunulmazlık sadece hukukî (*civile*) alanda geçerlidir (<http://www.ipu.org/parline-f/reports/1055.htm>, 1.5.2001). Yani parlâmento üyeleri suçlarından dolayı tutuklanabilir ve yargılanabilirler. Kanada'da yasama dokunulmazlığı parlâmento üyelerinin tanık sıfatıyla mahkemeye çağrılmasına da engeldir (*Ibid.*). Ancak hatırlatalım ki, bu dokunulmazlık sadece medenî sahada geçerlidir (*Ibid.*). Yasama dokunulmazlığı toplantı dönemini ve başlangıcından 40 gün önce ve bitişinden 40 gün sonrasını kapsar (*Ibid.*). Yasama dokunulmazlığı kaldırılabilir niteliktedir. Bu konuda karar yetkisi Avam Kamarasına aittir. Bu konuda milletvekili dinlenmelidir. Milletvekili Avam Kamarasının önünde itiraz hakkına sahiptir (*Ibid.*).

32 Kanada Anayasası 1867 tarihli *British North America Act* ve 1982 tarihli *Constitution Act*'an oluşmaktadır (<http://www.georgetown.edu/LatAmerPolitical/Constitutions/Canada/canada1867.html>)

20. Lüksemburg.- 1868 Lüksemburg Anayasasının³³ 69'uncu maddesine göre, ağır bir suç işlerken yakalanmadıkça, hiçbir milletvekili, Meclisin izni olmaksızın, toplantı dönemi boyunca cezaî bir konuda soruşturulamaz ve tutuklanamaz. Keza milletvekilleri toplantı dönemi boyunca aynı izin olmaksızın borçlarından dolayı hapsedilemezler. Bir milletvekilinin tutukluluğu veya soruşturulması Meclis talep ederse toplantı dönemi boyunca askıya alınır. Yasama dokunulmazlığı sadece Parlâmentonun toplantı dönemi boyunca işler (<http://www.ipu.org/parline-f/reports/1191.htm>, 1.5.2001). Yasama dokunulmazlığı kaldırılması usûlünde parlâmento üyesi de özel bir komisyon tarafından dinlenir (*Ibid.*). Dokunulmazlığın kaldırılması kararına karşı milletvekili başvuru itiraz hakkına sahip değildir (*Ibid.*).

21. Norveç.- 1814 Norveç Anayasasının³⁴ 66'ncı maddesine göre, milletvekilleri, bir suç aleni olarak işlerken yakalanmadıkça (*unless they are apprehended in public crimes*), yani suçüstü hâli hariç, Storting'e gidiş ve dönüş yollarında ve Storting'te buldukları sürece tutuklanmaktan muafırlar. Norveç'te yasama dokunulmazlığı hem hukukî, hem de cezaî sahada geçerlidir (<http://www.ipu.org/parline-f/reports/1239.htm>, 1.5.2001). Milletvekilleri mahkemelere tanık olarak çağrılabilir (*Ibid.*). Yasama dokunulmazlığı milletvekillerini görevlerinin başlangıcından sonuna kadar korumaktadır (*Ibid.*). Norveç'te yasama dokunulmazlığı kaldırılamaz (*Ibid.*). Hapis ve gözaltına alma durumunda milletvekilinin parlâmento toplantılarına katılmasına izin verilebilir (*Ibid.*).

22. Portekiz.- 1976 Portekiz Anayasasının³⁵ 160'ıncı maddesinin ikinci fıkrasına göre, milletvekilleri Meclisin izni olmaksızın tutuklanamaz ve gözaltına alınamaz. Aynı fıkraya göre suçüstü hâli bu hükümden hariçtir. Bununla birlikte, milletvekilinin suçüstü halinde işlediği suç en az üç yıl hapis cezasıyla cezalandırılabilir nitelikte olmalıdır. Bunun dışındaki durumlarda, milletvekiline karşı bir ceza soruşturması açıldığında, Meclis soruşturmanın devam edip etmeyeceğine karar verir (m.160/3). 1976 Portekiz Anayasasına göre ayrıca milletvekilleri, Meclisin toplantı döneminde, Meclisin izni olmaksızın, jüri üyesi, bilirkişi ve tanık olarak mahkemelere çağrılmazlar (m.161/1). Yasama dokunulmazlığı milletvekilinin seçilmesinden görevinin sona ermesine kadar devam eder (<http://www.ipu.org/parline-f/reports/1257.htm>, 1.5.2001). Anayasanın 157'nci maddesine göre, yasama

33 17 Ekim 1868 tarihli Lüksemburg Anayasasının Fransızca aslı için bkz.: <http://www.etat.lu/SCL/CNST0999.PDF> (10.3.2001); İngilizce çeviri metni için bkz.: http://www.uni-wuerzburg.de/law/lu__indx.html (1.2.2001).

34 17 Mayıs 1814 tarihli Norveç Anayasasının İngilizce çeviri metni için bkz.: <http://odin.dep.no/odin/engelsk/norway/system/032005-990424/index-dok000-b-n-a.html> (1.2.2001).

35 2 Nisan 1976 tarihli Portekiz Anayasasının İngilizce çevirisi için bkz.: http://www.parlamento.pt/constit/crp_ing.html (1.2.2001).

dokunulmazlığının Parlâmento tarafından kaldırılması sürecinde milletvekili dinlenir. Bununla birlikte milletvekili dokunulmazlığın kaldırılması kararına karşı başvuru hakkına sahip değildir (*Ibid.*).

23. Türkiye.- 1982 Türk Anayasasının 83'üncü maddesinin ikinci fıkrasına göre, "seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hâli ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14 üncü maddesindeki durumlar bu hükmün dışındadır. Ancak, bu halde yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır". Yine aynı maddeye göre "Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımını işlemez" (m.83/3). "Tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır (m.83/4). "Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasî parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz" (m.83/4).

24. Yeni Zelanda.- 1986 Yeni Zelanda Anayasasında³⁶ yasama dokunulmazlığına ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. *Inter-Parliamentary Union*'un web sayfasında Yeni Zelanda'da yasama dokunulmazlığı kavramının mevcut olmadığını belirtilmektedir (<http://www.ipu.org/parline-e/reports/2233.htm>, 1.5.2001).

25. Yunanistan.- 1975 Yunan Anayasasının³⁷ 62'nci maddesine göre, yasama dönemi boyunca, hiçbir milletvekili, Parlâmentonun izni olmaksızın soruşturulamaz, tutuklanamaz, hapsedilemez veya hürriyeti bir başka şekilde kısıtlanamaz. Savcı tarafından Parlâmento Başkanından istenmesinden itibaren üç ay içinde izin konusunda karar verilmemiş ise, bu iznin verildiği varsayılır. Üç aylık süre Parlâmentonun çalışmalarına ara verdiği sürelerde işlemez. Suçüstü hâlinde izne gerek yoktur (m.62). Keza Yunan Anayasası, diğer anayasalardan farklı olarak eski milletvekillerine yönelik ilginç ve istisnaî bir dokunulmazlık getirmiştir. Anayasa göre, feshedilmiş Parlâmentonun üyeleri de, bu Parlâmentonun feshinden yeni Parlâmentonun seçilmesine kadar geçecek sürede siyasal suçlarından (*political crimes*) dolayı soruşturulamazlar (m.62). Parlâmento üyeleri tanık sıfatıyla mahkemelere çağrılabilir (<http://www.ipu.org/parline-e/reports/2125.htm>, 1.5.2001). Yasama dokunulmazlığı

36 1 Ocak 1986 tarihli Yeni Zelanda Anayasasının İngilizce metni için bkz.: http://www.uni-wuerzburg.de/law/nz02000_.html

37 9 Haziran 1975 tarihli Yunan Anayasasının İngilizce çeviri metni için bkz.: http://www.uni-wuerzburg.de/law/gr0000_.html (1.2.2001).

parlâmento üyeliğinin başlangıcından sonuna kadar devam eder (Ibid.). Gözaltına alınmış veya hapsedilmiş parlâmento üyelerinin Parlâmento toplantılarına katılmasına izin verilebilir (Ibid.).

III. KARŞILAŞTIRMALI GÖZLEMLER

İncelediğimiz 25 ülkenin 23'ünde yasama dokunulmazlığı kurumu mevcuttur. Yasama dokunulmazlığı kurumu sadece 1983 Hollanda Anayasası ve 1986 Yeni Zelanda Anayasası tarafından kabul edilmemiştir.

A. YASAMA DOKUNULMAZLIĞININ GEÇERLİLİK ALANI

Yasama dokunulmazlığının geçerli olduğu alan bakımından ülkeler üç gruba ayrılabilir.

1. **Yasama Dokunulmazlığının Sadece Cezaî Alanda Geçerli Olduğu Ülkeler.**- Yasama dokunulmazlığının mevcut olduğu yirmi üç ülkeden on dördünde yasama dokunulmazlığı sadece cezaî alanda (*en matière pénale*) geçerlidir. Bu ülkelerde yasama dokunulmazlığı parlâmento üyelerini sadece cezaî takiplere (*criminal proceedings*) karşı korur. Bu ülkeler Almanya, Avusturya, Belçika, Finlandiya, Fransa, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan'dır. Japonya dışında bu ülkeler Avrupa'da bulunmaktadır. Bu ülkelerin hepsi kıta Avrupası hukuk sistemine sahiptir. Bu ülkelerin hepsinde kamu hukuku-özel hukuk ayrımı vardır. Bu ülkelerde özel hukuk kapsamındaki eylem ve işlemlerinden dolayı parlâmento üyelerine tanınmış bir dokunulmazlık yoktur. Bu ülkelerde borcunu ödemeyen milletvekiline karşı dava açılabilir; bu milletvekili hakkında bütün hukukî takipler (*civil proceedings*) yapılabilir. Keza suç teşkil eden bir fiil ile başkasına zarar veren parlâmento üyesi hakkında suçtan zarar gören kişi, haksız fiil hükümlerine dayanarak Parlâmento üyesine karşı hukuk davası açıp, ondan tazminat isteyebilir. Keza milletvekili hakkında cebrî icra yoluna da gidilebilir.

2. **Yasama Dokunulmazlığının Sadece Hukukî Alanda Geçerli Olduğu Ülkeler.**- Yasama dokunulmazlığının mevcut olduğu yirmi üç ülkenin beşinde yasama dokunulmazlığı sadece hukukî alanda (*en matière civile*) geçerlidir. Yani bu ülkelerde yasama dokunulmazlığı parlâmento üyelerini cezaî takiplere (*criminal proceedings*) karşı değil, sadece hukukî takiplere (*civil proceedings*) karşı korur. Bu ülkeler Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, İngiltere, İrlanda ve Kanada'dır. Bu ülkelerin hepsi Anglo-Sakson hukuk sistemine mensup ülkelerdir. Yani bu ülkelerde parlâmento üyeleri özel hukuk alanındaki borçlarından dolayı tutuklanamayacaklardır. Bununla birlikte bu ülkelerde parlâmento üyelerinin işledikleri (ceza hukuku anlamında) suçlardan dolayı tutuklanmaları, yargılanmaları ve hapsedilmeleri mümkündür.

3. Yasama Dokunulmazlığının Hukukî+Cezaf Alanda Geçerli Olduğu Ülkeler.- Yasama dokunulmazlığının mevcut olduğu yirmi üç ülkenin dördünde yasama dokunulmazlığı hem cezaf, hem de hukukî alanda (*en matière pénale et civile*) geçerlidir. Yani bu ülkelerde yasama dokunulmazlığı parlamento üyelerini hem cezaf, hem de hukukî alanda bazı işlemlere karşı korumaktadır. Bu ülkeler Danimarka, İsrail, Lüksemburg ve Norveç'tir.

B. YASAMA DOKUNULMAZLIĞININ GEÇERLİLİK SÜRESİ

Parlamento üyelerinin yasama dokunulmazlığından yararlandığı süre bakımından incelediğimiz ülkeler iki gruba ayrılmaktadır.

1. Yasama Dokunulmazlığının Parlamento Üyeliğinin Başından Sonuna Kadar Geçerli Olduğu Ülkeler.- Yasama dokunulmazlığının mevcut olduğu yirmi üç ülkenin on üçünde yasama dokunulmazlığından parlamento üyeleri, görevlerinin başlamasından sona ermesine kadar yararlanırlar. Bu ülkeler Almanya, Avusturya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İspanya, İsrail, İsveç, İtalya, Norveç, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan'dır.

2. Yasama Dokunulmazlığının Parlâmentonun Toplantı Dönemleri Boyunca Geçerli Olduğu Ülkeler.- Yasama dokunulmazlığının mevcut olduğu yirmi üç ülkenin onunda yasama dokunulmazlığı bütün yasama dönemi boyunca değil, parlâmentonun toplantı dönemleri (*sessions*) süresince işler. Bu şu anlama gelir ki, parlâmentonun toplantı dönemleri arasında parlamento üyeleri yasama dokunulmazlığından yararlanmaz. Bu zamanlarda parlamento üyeleri tutuklanabilirler. Bu ülkeler, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Belçika, İngiltere, İrlanda, İsviçre, İzlanda, Japonya, Kanada ve Lüksemburg'tur.

C. YASAMA DOKUNULMAZLIĞININ İSTİSNALARI

Yasama dokunulmazlığının istisnaları bakımından incelediğimiz ülkeler iki gruba ayrılmaktadır.

1. İstisnasız Tanıyanlar.- Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, İngiltere, İrlanda ve Kanada'da yasama dokunulmazlığının istisnaları yoktur. Bu ülkelerde yasama dokunulmazlığı kapsamındaki istisnasız bütün fiiller yasama dokunulmazlığından yararlanırlar. Ancak hatırlatalım ki, bu ülkelerde yasama dokunulmazlığı sadece hukukî alanda tanınmıştır; parlamento üyelerine hukukî takiplere (*civil proceedings*) karşı korumaktadır. Dolayısıyla parlamento üyelerinin zaten suç teşkil eden fiilleri bakımından kendilerine tanınmış herhangi bir dokunulmazlık yoktur.

2. İstisnalı Tanıyanlar.- Yasama dokunulmazlığını cezaf alanda tanıyan ülkelerin hepsinde (Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya,

Fransa, İspanya, İsveç, İsviçre, İsrail, İtalya, İzlanda, Japonya, Lüksemburg, Norveç, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan) yasama dokunulmazlığının bazı istisnaları.i.yasama dokunulmazlığının istisnaları; (*derogations, dérogations*) vardır. Bu istisnalar şunlardır:

a) Suçüstü Hâli.- Bu istisnalardan birincisi ve en yaygın suçüstü (*cürm-ü meşhut, flagrante delicto, flagrant délit*) hâlidir. Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, İspanya, İsveç, İsviçre, İsrail, İtalya, İzlanda, Japonya, Lüksemburg, Norveç, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan'da suçüstü hâli yasama dokunulmazlığının istisnası durumundadır. Yani bu ülkelerde bir parlamento üyesi bir suçu işlerken yakalanmış ise, yasama dokunulmazlığından yararlanmaz. Parlamento üyesi bu durumda tutuklanabilir ve yargılanabilir. Bazı ülkelerde suçüstü hâlinde yakalanan parlamento üyesinin işlediği suçun belirli bir ağırlıkta olması gerekmektedir. Örneğin 1868 Lüksemburg Anayasası, suçüstü hâli işlenen suçun ağır suç (*serious offense*) niteliğinde olmasını aramaktadır (m.69). 1976 Portekiz Anayasası ise parlamento üyesinin suçüstü hâlinde işlediği suçun en az üç yıl hapis cezasıyla cezalandırılabilir nitelikte olmasını şart koşturmaktadır (m.160/2). 1982 Türk Anayasası ise suçüstü hâlinde işlenen suçun ağır cezalı olmasını şart koşturmaktadır (m.83).

b) Belirli Ağırlıktaki Suçlar.- Bazı ülkelerde ise belirli bir miktardan fazla hapis cezası gerektiren bir suçun işlenmesi durumunda yasama dokunulmazlığı işlememektedir. Örneğin 1999 Finlandiya Anayasasına göre, Parlamento üyesi en az altı aydan fazla hapis cezası gerektiren bir suçu işlediğine ilişkin esaslı sebepler varsa yasama dokunulmazlığından yararlanamaz (sek.30). 1975 İsveç Anayasasına göre işlenen suçun minimum cezasının iki yıl haptiden fazla olması durumunda Parlamento üyesi yasama dokunulmazlığından yararlanamaz (b.3, m.8/2).

c) Kaçma Şüphesi.- İsviçre'de kaçma şüphesi altında bulunan parlamento üyesi tutuklanabilmektedir (*Loi fédérale sur les garanties politiques et de police en faveur de la Confédération*, m.1/2 <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1303.htm>, 1.5.2001).

d) İtiraf.- 1975 İsveç Anayasasına göre ise parlamento üyesi suçunu itiraf ettiği durumlarda yasama dokunulmazlığı işlememektedir (b.3, m.8). Yasama dokunulmazlığının amacı yürütme organı tarafından tahrik edilebilecek düzmece suç soruşturmalarıyla parlamento üyelerini rahatsız etmemek olduğuna göre, parlamento üyesinin kendisinin de suçunu kabul etmesi durumunda, burada düzmece değil, ciddi bir suç soruşturması olduğu ortaya çıkmış olur.

e) Kesin Hükümle Mahkûmiyet.- 1958 Fransız Anayasasına (m.26/2) ve 1947 İtalyan Anayasasına (m.68) göre, kesin hükümle mahkûmiyet hâlinde yasama dokunulmazlığı işlemez. Parlamento üyesi hapse konulabilir. Yasama

dokunulmazlığının amacı düzmece suç soruşturmalarından parlamento üyelerini korumaktır. Kesin hükümle mahkûmiyet hâlinde burada parlamento üyesinin suçluluğunun kesin olarak ortaya çıkmış olur. Bu durumda parlamento üyesi yasama dokunulmazlığından yararlanamamasının yasama dokunulmazlığının amacı ile uzlaşmaz nitelikte olmayacaktır.

f) *Adi Suçlar.*- Yasama dokunulmazlığına en geniş istisna 1929 Avusturya Anayasası tarafından getirilmiştir. Bu Anayasanın 57'nci maddesinin üçüncü fıkrası göre, Millî Meclis üyelerinin işlediği suç "üyenin siyasî faaliyetleriyle açıkça bağlantısız (*manifestly not connected to the political activity of the member*)" ise üye hakkında cezai takip yapılabilmesi için yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına gerek yoktur. Yani Avusturya'da Meclis üyelerinin adi suçlarından dolayı kural olarak bir dokunulmazlıkları yoktur. Ancak, söz konusu üye veya bu konularla görevli Meclisin Daimî Komite üyelerinin üçte biri talep ederse, ilgili makam, Millî Meclisten, üyeye attığı suçun onun siyasî faaliyetleriyle bağlantısız bulunduğu konusunda bir karar almak zorundadır. Böyle bir talep olduğunda, soruşturma sürecindeki bütün işlemler o aşamada durur (m.57/3). Millî Meclis bu talep konusunda sekiz hafta içinde karar vermemiş ise, gerekli izni verdiği varsayılır (m.57/4).

D. YASAMA DOKUNULMAZLIĞININ SAĞLADIĞI GÜVENCELER

Yasama dokunulmazlığı parlamento üyesine bütün adli takiplerden başışık tutma gibi bir güvence sağlamaz. Yasama dokunulmazlığı parlamento üyesine sınırlı sayıda güvence sağlar. Bu güvenceleri her ülke için aynı kavramlarla tasnif etmek güç olsa da biz bunları beş gruba ayırdık.

1. *Gözültüne Alınmaya Karşı Güvence.*- 1953 Danimarka Anayasası (sek.57), 1999 Finlandiya Anayasası (sek.30), 1978 İspanyol Anayasası (m.71), 12 Şubat 1958 tarihli Knesset Hakkında İsrail Temel Kanunu (sek.17), 1975 İsveç Anayasası (b.3, m.8), 1999 İsviçre Anayasası (m.162), 1947 İtalyan Anayasası (m.68), 1944 İzlanda Anayasası (m.48), 1946 Japon Anayasası (m.50), 1868 Lüksemburg Anayasası (m.69), 1814 Norveç Anayasası (m.66), 1976 Portekiz Anayasası (m.160), 1982 Türk Anayasası (m.83) ve 1975 Yunan Anayasasına (m.61) göre yasama dokunulmazlığı parlamento üyelerini gözültüne (*preventive custody, détention préventive*) alınmaya karşı korumaktadır.

2. *Tutuklamaya Karşı Güvence.*- Yasama dokunulmazlığını kabul eden bütün ülkelerin anayasaları, parlamento üyelerini tutuklanmaya (*arrest, arrestation*) karşı korumaktadır. Yasama dokunulmazlığının bütün ülkelerdeki ortak anlamının tutuklanmama güvencesi olduğunu söyleyebiliriz.

3. *Kovuşturma Açılmasına Karşı Güvence.*- İncelediğimiz ülkelerin onunda anayasalar parlamento üyelerine karşı parlamento'nun izni olmadan

kovuşturma açılmasını (*opening of judicial proceedings, ouverture de poursuites juridiques*) yasaklamaktadırlar. Bu anayasalar şunlardır: 1953 Danimarka Anayasası (sek.57), 1978 İspanyol Anayasası (m.71), 12 Şubat 1958 tarihli Knesset Hakkında İsrail Temel Kanunu (sek.17), 1999 İsviçre Anayasası (m.162). 1944 İzlanda Anayasası (m.48), 1868 Lüksemburg Anayasası (m.69), 1976 Portekiz Anayasası (m.160) ve 1975 Yunan Anayasası (m.61).

4. Aramaya Karşı Güvence.- 1949 Alman Anayasası (m.46/2), 1929 Avusturya Anayasası (m.57/2), 1994 Belçika Anayasası (m.59), 12 Şubat 1958 tarihli Knesset Hakkında İsrail Temel Kanunu (sek.17), 1999 İsviçre Anayasası (m.162) ve 1947 İtalyan Anayasasına (m.68) göre yasama dokunulmazlığı parlamento üyelerinin evlerinin aranmasına (*house searche, perquisition domiciliaire*) karşı da güvence sağlar. Bu ülkelerde parlamento üyelerinin evlerinin aranabilmesi için de parlamento üyelerinin izni gerekir.

5. Tanık Olarak Çağrılmaya Karşı Güvence.- İncelediğimiz ülkelerin çoğunluğunda yasama dokunulmazlığı parlamento üyesi mahkemelere tanık sıfatıyla çağrılmasına (*being called as witnesses, citation à comparaitre en qualité de témoin*) engel değildir. Bununla birlikte, Avustralya (sek.49), Japonya (m.50) ve Portekiz'de (m.160) parlamento üyeleri mahkemelere tanık sıfatıyla da çağrılmazlar. İngiltere'de ise Avam Kamarası üyeleri kural olarak mahkemelere tanık olarak çağrılabilir. Ancak *Speakers* üyenin Avam Kamarası toplantısına katılması gerektiğini bildirirse, Avam Kamarası üyesi tanık olarak da çağrılmaz (<http://www.ipu.org/parline-e/reports/2335.htm>, 1.5.2001). Almanya'da ise *Bundestag* üyeleri tanık sıfatıyla mahkemelere çağrılabilir. Bununla birlikte *Bundestag* üyeleri toplantı döneminde *Bundestag*'ın olduğu bulunduğu yerde dinlenilmelidirler (Ceza Usûl Kanunu, m.50/1; Medenî Usûl Kanunu, m.382/2; <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1121.htm>, 1.5.2001).

6. Hürriyetten Mahrum Edici Her Türlü Tedbire Karşı Güvence.- 1958 Fransız Anayasası (m.26/2) yasama dokunulmazlığının nelere karşı güvence sağladığını tek tek belirtmemiş, onun yerine hürriyetten mahrum edici veya hürriyeti sınırlayıcı bütün diğer tedbirler (*toute autre mesure privative ou restrictive de liberté*) ifadesini kullanmıştır. Şüphesiz bu ifade, tutmayı, gözaltına almayı, tutuklamayı ve hapsi içeren bir ifadedir.

7. Dinlenmeye Karşı Güvence.- 1947 İtalyan Anayasası (m.68) Parlamento üyelerinin konuşmalarının veya haberleşmelerinin dinlenebilmesi ile mektuplarına veya yazışmalarına el konulabilmesine (*intercettazione di conversazioni o comunicazioni e a sequestro di corrispondenza*) karşı da güvence getirmektedir.

E. YASAMA DOKUNULMAZLIĞININ KALDIRILMASI

Yasama dokunulmazlığı her şeye karşı güvence getirmediği gibi getirdiği güvenceler de mutlak değildir. Parlâmentonun yasama dokunulmazlığını kaldırması durumunda bu güvenceler işlemez. Yasama dokunulmazlığının kaldırılması (*leave of parliamentary inviolability, levée de l'invioabilité parlementaire*) bakımından incelediğimiz ülkeler bu açıdan iki gruba ayrılabilir:

1. **Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılmadığı Ülkeler.-** Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, İngiltere, İrlanda, İsveç ve Norveç'te yasama dokunulmazlığı kaldırılmaz. Ancak Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, İngiltere ve İrlanda'da zaten yukarıda açıkladığımız gibi yasama dokunulmazlığı sadece hukukî alanda vardır. Parlâmento üyelerini sadece hukukî takiplere (*civil proceedings*) karşı korur. O nedenle, bu dokunulmazlığın kaldırılmaz nitelikte olmasının bir sakıncası yoktur. İsveç'te ise yasama dokunulmazlığı parlâmento üyesinin suçlarına karşı koruma sağlamasına rağmen, bu ülkede de yasama dokunulmazlığının kaldırılmasının mümkün olmamasının büyük bir sakıncası yoktur. Zira bir kere, parlâmento üyesi suçüstü hâlinde yakalanması durumunda ve keza suçunu itiraf etmesi durumunda yasama dokunulmazlığı işlemez. Asıl önemlisi İsveç'te iki yıldan fazla hapis cezası gerektiren suçlar yasama dokunulmazlığının kapsamı dışındadırlar. Norveç'te ise yasama dokunulmazlığından sadece suçüstü hâli istisna olmakla birlikte, bu ülkede parlâmento üyelerinin tutuklanmamak ve gözaltına alınmamak şartıyla kovuşturulması mümkündür.

2. **Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılabilirdiği Ülkeler.-** Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İspanya, İsviçre, İsrail, İtalya, İzlanda, Japonya, Lüksemburg, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan'da yasama dokunulmazlığı kaldırılabilir.

a) **Kaldırma Yetkisi.-** Kaldırma yetkisi genellikle tek meclisli parlâmentolar da bu parlâmentoya, iki meclisli parlâmentolar da ise yasama dokunulmazlığı kaldırılacak olan parlâmento üyesinin ait olduğu meclise aittir. Bununla birlikte, Almanya'da kaldırma yetkisi Bundestag'a veya Seçimleri Denetleme, Bağımsızlık ve İçtüzük Komisyonuna aittir. Fransa'da ise yasama dokunulmazlığı kaldırılması yetkisi Parlâmentonun kendisine değil, dokunulmazlığı kaldırılacak olan Parlâmento üyesinin ait olduğu Meclisin Başkanlık Divanına (*Bureau de l'Assemblée*) aittir. İsviçre'de ise Parlâmento üyesinin kendisi de kendi dokunulmazlığının kaldırılmasına izin verme yetkisine sahiptir.

b) **Yeter Sayı.-** Yasama dokunulmazlığı kaldırılması için genellikle anayasalar özel bir karar yetersayısı öngörmektedirler. Yani parlâmentolar adf çoğunluğuyla bir üyenin yasama dokunulmazlığını kaldırabilirler. Bununla birlikte, incelediğimiz ülkelerin birisinde yasama dokunulmazlığının

kaldırılması kararı için nitelikli çoğunluk öngörülmektedir. Finlandiya'da yasama dokunulmazlığı kaldırılması kararı ancak Parlâmentoda kullanılan oyların altıda beşle alınabilir (sek.30/2).

c) *Karar Süresi.*- Genellikle yasama dokunulmazlığı kaldırılması için anayasalar bir süre öngörmemektedir. O nedenle parlâmentonun kendisinden istenen yasama dokunulmazlığı kaldırılması konusunu hemen görüşmeyip ihmal etmesi mümkündür. Ancak incelediğimiz ülkelerin birinde bunu engellemek için maksimum süre öngörülmüştür. 1975 Yunan Anayasasına göre savcı tarafından Parlâmento Başkanundan istenmesinden itibaren üç ay içinde bu konuda karar verilmemiş ise, yasama dokunulmazlığının kalktığı varsayılır (m.62).

d) *Parlâmento Üyesinin Savunması.*- Yasama dokunulmazlığının kaldırılması usûlünde bazı ülkelerde parlâmento üyesine söz verilir; diğer bazı ülkelerde ise söz verilmez. Almanya, Belçika, Danimarka ve Japonya'da parlâmento üyesi dinlenmez; buna karşılık İspanya, İsrail, İsviçre, İtalya, Kanada, Lüksemburg, Portekiz, Türkiye, Yunanistan'da dinlenir.

e) *Parlâmento Üyesinin İtiraz Hakkı.*- Sadece üç ülkede parlâmento üyesi dokunulmazlığının kaldırılması kararına karşı başvuruda bulunma hakkı (*right of appeal, droit de recours*) vardır. Almanya'da dokunulmazlığı kaldırılan Bundestag üyesi bu karara karşı Federal Anayasa Mahkemesine başvurabilir. İsviçre'de de dokunulmazlığı kaldırılan Parlâmento üyesinin itiraz hakkı vardır. Türkiye'de yasama dokunulmazlığı kaldırılan milletvekili bu karara karşı Anayasa Mahkemesine başvurabilir (m.85).

F. TUTKULULUĞUN VEYA KOVUŞTURMANIN ASKIYA ALINMASI

Almanya, Avusturya, Belçika, Fransa ve Japonya'da yasama dokunulmazlığının dışında Parlâmentoların tutuklanmış üyelerinin tutukluluğunu askıya alma (*suspension of the detention, suspension de l'arrestation*) veya üyeleri hakkında yapılan kovuşturmayı askıya alma (*suspension of the prosecution, suspension des poursuites*) yetkisine sahiptir. Belçika'daki sistem ilginçtir. 1994 Belçika Anayasasına göre Belçika'da Parlâmento üyelerinin İstinaf Mahkemesi Başkanunun kararıyla tutuklanabilmesi mümkündür (m.59/2). Keza Belçika'da parlâmento üyelerinin dokunulmazlıklarının kaldırılmadan haklarında kovuşturma açılması da mümkündür (m.59/4). Bununla birlikte Parlâmento üyesinin istemesi durumunda, ait olduğu Meclis, kovuşturmanın askıya alınmasına karar verebilir (m.59/5). İlgili Meclis bu konudaki kararını kullanılan oyların üçte iki çoğunluğuyla alabilir (m.59/5). Keza, Meclis, üyesinin tutukluluğu veya bir mahkeme tarafından yargılanması askıya alınmasına da karar verebilir (m.59/son).

G. Sonuç: İki sistem

Yukarıda yaptığımız karşılaştırmaya göre incelediğimiz ülkelerdeki düzenlemelere bakarak yasama dokunulmazlığı bakımından iki sistemin mevcut olduğunu söyleyebiliriz.

1. Anglo-Sakson Sistemi.- Birincisi Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, İngiltere, İrlanda ve Kanada'nın içinde yer aldığı Anglo-Sakson sistemidir. Bu sistemde yasama dokunulmazlığı cezaî alanda değil, sadece hukukî alanda geçerlidir; yani parlâmento üyelerine sadece borçlarından dolayı tutuklanmama güvencesi sağlar. Bu sistemde, geçerli olduğu alanda (yani hukukî alanda) yasama dokunulmazlığının istisnaları yoktur. Keza bu ülkelerde yasama dokunulmazlığı mutlak; parlâmento tarafından kaldırılamaz. Bununla birlikte bu sistemde yasama dokunulmazlığı cezaî alanda geçerli olmadığı için parlâmento üyelerine önemli bir güvence sağlamaz; parlâmento üyeleri, diğer vatandaşlar gibi suçlarından dolayı tutuklanabilir ve yargılanabilir. Kaldı ki, hukukî sorumluluk alanında tutuklama tedbirine ve hapis müeyyidesine günümüzde başvurulmamaktadır. Borçlarından dolayı sadece parlâmento üyeleri değil, kimse tutuklanmamaktadır. Bu nedenle Anglo-Sakson sisteminde yasama dokunulmazlığının günümüzde pek bir anlamının kalmadığını söyleyebiliriz.

2. Kıta Avrupası Sistemi.- İkinci sistem Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Lüksemburg, Norveç, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan'da uygulanmaktadır. Bu sisteme "kıta Avrupası sistemi" ismini verebiliriz. Bu sistemde, yasama dokunulmazlığı esas itibarıyla hukukî alanda değil³⁸, sadece cezaî alanda geçerlidir. Yani parlâmento üyeleri suçlarından dolayı tutuklanmasa ve yargılanmasa bile onlara karşı hukuk davası açılıp tazminat istenebilir. Bu sistemde yasama dokunulmazlığının istisnaları vardır. Genellikle suçüstü hâlinde işlenmiş suçlar yasama dokunulmazlığının kapsamında bulunmaz. Diğer yandan yasama dokunulmazlığı parlâmento tarafından kaldırılabilir niteliktedir. Nihayet, yasama dokunulmazlığı kaldırılmamış olsa bile mutlak bir koruma sağlamaz. Genellikle gözaltına alınmama, tutuklanmama gibi güvenceler sağlar. Ülkelerin çoğunluğunda parlâmento üyesi hakkında hürriyetten mahrum edici tedbirler uygulanmadıkça soruşturma açılabilir; bazı ülkelerde parlâmento üyesi hakkında dava açılabilir; parlâmento üyesi tanık olarak dinlenebilir.

Ulaştığımız sonuçlar özet olarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

38 Danimarka, İsrail, Lüksemburg ve Norveç'te hukukî alanda da geçerlidir.

TABLE : YIRYI BEŞ ULKEDE YASAMA DOKUNULMAZLIĞI

Ülke	AY	Madde	Süre	Alan	İstisnalar	1.Gö zati	2.Tut ukla	3.Kov uştu	4.Ar ama	5.Ta nik	6.Tal dirm	7.Baş vur	8.As kı
1. A.B.D.	1787	m.1.b.6	Toplantı Dönemi	Hukukî	Yok		+			-	-		
2. Almanya	1949	m.46/2	Baştan Sona	Cezaî	Suçüstü Hâli		+		+	-	+	+	+
3. Avustralya	1900	sek.49	Toplantı Dönemi	Hukukî	Yok		+			+	-		
4. Avusturya	1929	m.57/2	Baştan Sona	Cezaî	Suçüstü Hâli		+		+	-	+		+
5. Belçika	1994	m.59	Toplantı Dönemi	Cezaî	Suçüstü Hâli		+	+	+	-	+	-	+
6. Danimarka	1953	sek.57	Baştan Sona	Hukukî+Cezaî	Suçüstü Hâli	+	+	-	-	-	+	-	
7. Finlandiya	1999	sek.30	Baştan Sona	Cezaî	6 Ay Hapis Cezası+Esaslı Sebepler	+	+				+		
8. Fransa	1958	m.26/2	Baştan Sona	Cezaî	Suçüstü+Mahkumiyet	+	+	-	-	-	+	-	+
9. Hollanda	1983	YOK											
10. İngiltere			Toplantı Dönemi	Hukukî	Yok					+	-		
11. İrlanda	1937	b.15/13	Toplantı Dönemi	Hukukî	Yok		+				-		
12. İspanya	1978	71	Baştan Sona	Cezaî	Suçüstü Hâli	+	+	+	-	-	+	-	-
13. İsrail	1958	sek.17	Baştan Sona	Hukukî+Cezaî	Suçüstü Hâli	+	+	+	+	-	+	-	-
14. İsveç	1975	b.3,m.8	Baştan Sona	Cezaî	Suçüstü, 2 Yıl Hapis Cezası, İtiraf	+	+				-		-
15. İsviçre	1999	m.162	Toplantı Dönemi	Cezaî	Suçüstü Hâli, Kaçma Şüphesi	+	+			+	+	+	
16. İtalya	1947	m.68	Baştan Sona	Cezaî	Suçüstü+Kesin Hüküm	+	+		+	-	+		
17. İzlanda	1944	m.48	Toplantı Dönemi	Cezaî	Suçüstü Hâli	+	+	+			+		
18. Japonya	1946	m.50	Toplantı Dönemi	Cezaî	Suçüstü Hâli	+	+	-	-	+	+	-	+
19. Kanada	1867	m.18	Toplantı Dönemi	Hukukî	Yok		+				+	+	
20. Lüksemburg	1868	m.69	Toplantı Dönemi	Hukukî+Cezaî	Ağır Suçüstü Hâli	+	+	+		-	+	-	-
21. Norveç	1814	m.66	Baştan Sona	Hukukî+Cezaî	Suçüstü Hâli	+	+				-		
22. Portekiz	1976	m.160	Baştan Sona	Cezaî	Suçüstü Hâl+3 Yıl Hap. Cezası	+	+	+		+	+	-	
23. Türkiye	1982	m.83/2	Baştan Sona	Cezaî	Ağır Cezalıklı Suçüstü, m. 14'teki	+	+			-	+	+	-
24. Yeni Zelanda	1986	YOK											
25. Yunanistan	1975	m.61	Baştan Sona	Cezaî	Suçüstü Hâli	+	+	+		-	+		

1. Gözaltına (*preventive custody, détention préventive*) karşı koruma
2. Tutuklamaya (*arrest, arrestation*) karşı koyma
3. Kovuşturmaya açılmasına (*opening of judicial proceedings; ouverture de poursuites juridiques*) karşı koruma
4. Aramaya (*house search, perquisition domiciliaire*) karşı koruma
5. Tanık olarak çağrılmaya (*being called as witnesses, citation à comparaitre en qualité de témoin*) karşı koruma
6. Yasama dokunulmazlığının kaldırılması (*levée de l'intiobilité parlementaire, leave of parliamentary intioability*)
7. Kaldırma kararına karşı başvuru (*appeal, appel, recours*) hakkı
8. Parlâmentonun tutuklamayı veya soruşturmayı askıya alma (*suspension of the detention, the prosecution, suspension de l'arrestation, des poursuites*) yetkisi

Kaynaklar

I. Kitaplar

- ARDANT, Philippe (1996), *Institutions politiques et droit constitutionnel* (Paris: L.G.D.J., Sekizince Baskı).
- ARSEL, İhan (1965), *Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları* (Ankara: Mars Matbaası).
- AUTEXIER, Christian (1997), *Introduction au droit public allemand* (Paris: PUF).
- BARTHÉLEMY, Joseph / DUEZ, Paul (1933), *Traité de droit constitutionnel* (Paris: Dalloz).
- CHAGNOLLAUD, Dominique (1999), *Droit constitutionnel contemporain* (Paris: Editions Sirey).
- DE SMITH, S.A. / BRAZIER, Rodney (1989), *Constitutional and Administrative Law* (London: Penguin Books, Altıncı Baskı).
- DÖNMEZER, Sulhi / ERMAN Sahir (1985), *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku* (İstanbul: Filiz Kitabevi, Dokuzuncu Baskı) (Cilt I).
- FAVOREU, Louis et al. (1998), *Droit constitutionnel* (Paris: Dalloz).
- GICQUEL, Jean (1999), *Droit constitutionnel et institutions politiques* (Paris: Montchrestien, Onaltıncı Baskı).
- GÖZLER, Kemal (2000), *Türk Anayasa Hukuku* (Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları).
- GREWE, Constance / RUIZ FABRI, Hélène (1995), *Droits constitutionnels européennes* (Paris: PUF).
- HOOD PHILLIPS, O. / JACKSON, Paul (1987), *Constitutional and Administrative Law* (London: Sweet & Maxwell, Yedinci Baskı).
- LAFERRIÈRE, Julien (1947), *Manuel de droit constitutionnel* (Paris: Editions Domat-Montchrestien, İkinci Baskı).
- LAVROFF, Dmitri Georges (1995), *Le droit constitutionnel de la Ve République* (Paris: Dalloz).
- LJPHART, Arend (Tarihsiz), *Çağdaş Demokrasiler* (Ankara: Yetkin Yayınları) (Çev.: Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran).
- NOWAK, John E. / ROTUNDA, Ronald D. / YOUNG, J. Nelson (1978), *Handbook on Constitutional Law* (St. Paul, Minn.: West Publishing Co.).
- ÖZBUDUN, Ergun (2000), *Türk Anayasa Hukuku* (Ankara: Yetkin Yayınları, Altıncı Baskı).
- PACTET, Pierre (1994), *Institutions politiques-Droit constitutionnel* (Paris: Masson, Onüçüncü Baskı).
- TRIBE, Laurence H. (2000), *American Constitutional Law* (New York: Foundation Press), Cilt I.
- VEDEL, Georges (1949), *Droit constitutionnel* (Paris: Sirey).
- WILSON, James Q. / DIUOLIO, John J. (1995), *American Government: Institutions and Politics* (Lexington: D.C. Heath and Company, Altıncı Baskı).

II. Anayasalar

- A.B.D.: 17 Eylül 1787 Tarihli Amerika Birleşik Devletleri Federal Anayasası (İngilizce Aslı): <http://www.constitution.org/constit.htm> (1.2.2001).
- Almanya: 23 Mayıs 1949 Tarihli Alman Anayasası (İngilizce Çevirisi): <http://www.uni-wuerzburg.de/law/gm00000.html> (1.2.2001).
- Avustralya: 1900 Tarihli Avustralya Anayasasının İngilizce metni için bkz.: <http://www.uni-wuerzburg.de/law/as00000.html> (1.2.2001).
- Avusturya: 1929 Avusturya Anayasası (*Bundes-Verfassungsgesetz in der Fassung von 1929*) (İngilizce Çevirisi): <http://www.uni-wuerzburg.de/law/as00000.html> (1.2.2001).

- Belçika:** 17 Şubat 1994 Tarihli Belçika Anayasası (Fransızca Aslı): http://www.senate.be/senbeldocs/constitution/const_fr.html (1.2.2001); İngilizce Çevirisi: http://www.uni-wuerzburg.de/law/be00000_.html (1.2.2001).
- Danimarka:** 5 Haziran 1953 Tarihli Danimarka Anayasası: http://www.uni-wuerzburg.de/law/da00000_.html (1.2.2001).
- Finlandiya:** 11 Haziran 1999 Tarihli Finlandiya Anayasası (İngilizce Çevirisi): <http://www.om.fi/constitution/3340.htm> (1.2.2001).
- Fransa:** 4 Ekim 1958 Tarihli Fransız Anayasası (Fransızca Aslı): http://www.legifrance.gouv.fr/html/frame_constitution.htm (1.2.2001). İngilizce Çevirisi: <http://www.assemblee-nationale.fr/8/8ab.htm> (1.2.2001).
- Hollanda:** 17 Şubat 1983 Tarihli Hollanda Anayasası (İngilizce Çevirisi): http://www.uni-wuerzburg.de/law/nl00000_.html (1.2.2001).
- İrlanda:** 1 Temmuz 1937 Tarihli İrlanda Anayasası (İngilizce Aslı): <http://www.math.tcd.ie/pub/Constitution.html> (1.2.2001).
- İspanya:** 27 Aralık 1978 Tarihli İspanyol Anayasası (İngilizce Çevirisi): http://www.uni-wuerzburg.de/law/sp00000_.html (1.2.2001). İspanyolca Aslı: <http://www.igsap.map.es/docs/cia/dlspo/constitu.htm>
- İsrail:** 16 Haziran 1964 Tarihli Devlet Başkanı Hakkında İsrail Temel Kanunu (*Basic Law: The President of the State*) (İngilizce Çevirisi): http://www.uni-wuerzburg.de/law/is__indx.html (1.2.2001).
- İsveç:** 1 Ocak 1975 Tarihli İsveç Anayasası (İngilizce Çevirisi): http://www.uni-wuerzburg.de/law/sw00000_.html (1.2.2001).
- İsviçre:** 14 Nisan 1999 Tarihli İsviçre Anayasası (Fransızca Aslı): <http://www.admin.ch/ch/f/rs/101/index.html> (1.2.2001); İngilizce Çevirisi: http://www.uni-wuerzburg.de/law/sz00000_.html (1.2.2001).
- İtalya:** 27 Aralık 1947 Tarihli İtalyan Anayasası (İtalyanca Aslı): http://www.palazzochigi.it/sez_costituzione.html (1.2.2001); İngilizce Çevirisi: http://www.uni-wuerzburg.de/law/it00000_.html (1.2.2001).
- İzlanda:** 17 Haziran 1944 Tarihli İzlanda Anayasası (İngilizce Çevirisi): <http://www.richmond.edu/~jppjones/confinder/Iceland2.htm> (1.2.2001).
- Japonya:** 3 Kasım 1946 Tarihli Japon Anayasası (İngilizce Çevirisi): http://www.uni-wuerzburg.de/law/ja00000_.html (1.2.2001).
- Japonya:** 1867 tarihli *British North America Act* ve 1982 tarihli *Constitution Act*'an oluşan Kanada Anayasası (İngilizce Aslı): (<http://www.georgetown.edu/LatAmerPolitical/Constitutions/Canada/canada1867.html>) (1.2.2001)
- Lüksemburg:** 17 Ekim 1868 Tarihli Lüksemburg Anayasası (Fransızca Aslı) <http://www.etat.lu/SCL/CNST0999.PDF> (10.3.2001); (İngilizce Çevirisi): http://www.uni-wuerzburg.de/law/lu__indx.html (1.2.2001).
- Norveç:** 17 Mayıs 1814 Tarihli Norveç Anayasası (İngilizce Çevirisi): <http://odin.dep.no/odin/engelsk/norway/system/032005-990424/index-dok000-b-n-a.html> (1.2.2001).
- Portekiz:** 2 Nisan 1976 Tarihli Portekiz Anayasası (İngilizce Çevirisi): http://www.parlamento.pt/constit/crp_ing.html (1.2.2001). Portekizce Aslı: <http://www.cea.ucp.pt/lei/const/constind.htm> (1.2.2001).
- Türkiye:** 7 Kasım 1982 Tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası: *Resmî Gazete*, 9.11.1982, Sayı 17863 Mükerrer; *Düster*, Beşinci Tertip, Cilt 22, s.3.
- Yeni Zelanda:** 1 Ocak 1986 Tarihli Yeni Zelanda Anayasası (İngilizce Metni): http://www.uni-wuerzburg.de/law/nz02000_.html (1.2.2001)

Yunanistan; 9 Haziran 1975 Tarihli Yunan Anayasası (İngilizce Çevirisi): <http://www.hri.org/MFA/syntagma/artc150.html> (1.2.2001); http://www.uni-wuerzburg.de/law/gr0000_.html (1.2.2001).

Dünya ülkelerinin anayasa metinlerinin İngilizce çevirilerine şu iki siteden ulaşılabilir:

"ICL: International Constitutional Law", <http://www.uni-wuerzburg.de/law/> (Bu site A. Tschentscher tarafından yönetilmektedir).

"Constitution Finder", <http://www.richmond.edu/~jppjones/confinder/const/html> (Bu site Richmond Üniversitesi profesörlerinden John Paul Jones tarafından yönetilmektedir).

III. Inter-Parliamentary Union, Parlaine Database'da Ülke Raporlarının Adresleri

ABD: <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1339.htm> (1.5.2001).

Almanya: <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1121.htm> (1.5.2001).

Avustralya: <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1015.htm> (1.5.2001).

Avusturya: <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1017.htm> (1.5.2001).

Belçika: <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1029.htm> (1.5.2001).

Danimarka: <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2087.htm> (1.5.2001).

Finlandiya: <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1111.htm> (1.5.2001).

Fransa: <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1113.htm> (1.5.2001).

Hollanda: <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2231.htm> (1.5.2001).

İngiltere: <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2335.htm> (1.5.2001).

İrlanda: <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2153.htm> (1.5.2001).

İspanya: <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1293.htm> (1.5.2001).

İsrail: <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1155.htm> (1.5.2001).

İsveç: <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1303.htm> (1.5.2001).

İsviçre: <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1305.htm> (1.5.2001).

İtalya: <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2157.htm> (1.5.2001).

İzlanda: <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2173.htm> (1.5.2001).

Japonya: <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2161.htm> (1.5.2001).

Kanada: <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1055.htm> (1.5.2001).

Lüksemburg: <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1191.htm> (1.5.2001).

Norveç: <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1239.htm> (1.5.2001).

Portekiz: <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1257.htm> (1.5.2001).

Türkiye: <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1323.htm> (1.5.2001).

Yeni Zelanda: <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2233.htm> (1.5.2001).

Yunanistan: <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2125.htm> (1.5.2001).

IV. lke Parlmentoların Web Siteleri

ABD: <http://www.house.gov> ; <http://www.congress.gov>

Almanya: <http://www.bundestag.de>

Avustralya: <http://www.aph.gov.au/house/>

Avusturya: <http://www.parlinkom.gv.at>

Belçika: <http://www.fed-parl.be> ; <http://www.dekamer.be/>

Danimarka: <http://www.folketinget.dk> ; <http://www.ft.dk>

Finlandiya: <http://www.eduskunta.fi>

Fransa: <http://www.assemblee-nationale.fr>

Hollanda: <http://www.dds.nl/overheid/pdc/>; <http://www.parlement.nl>

İngiltere: <http://www.parliament.uk>

İrlanda: <http://www.irlgov.ie/oireachtas/>

İspanya: <http://www.congreso.es>

İsrail: <http://www.knesset.gov.il> ; <http://www.israel-mfa.gov.il/gov/knesset.html>

İsveç: <http://www.riksdagen.se/>

İsviçre: <http://www.parliament.ch>

İtalya: <http://www.parlamento.it>; <http://www.camera.it/>

Japonya: <http://www.shugiin.go.jp>

Kanada: <http://www.parl.gc.ca>

Lksemburg: <http://www.chd.lu>

Norveç: <http://sauce.uio.no/Stortinget/>; <http://www.stortinget.no>

Portekiz: <http://www.parlamento.pt>

Trklye: <http://www.tbmm.gov.tr>

Yeni Zelanda: <http://www.parliament.govt.nz>

Yunanistan: <http://www.parliament.gr>